

ADLİ HAKİMLİK-CEZA MUHAKEMESİ HUKUKU

I. GENEL OLARAK

Bir suçun işlenip işlenmediğini, işlenmişse bunun kim tarafından ve hangi şartlar altında işlendiğini araştıran hukuk dalına *ceza muhakemesi hukuku* denir.

1929 tarih ve 1412 sayılı önceki Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Almanya'dan alınmış idi. Bu Kanun 2004 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan ve 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

II. CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNA HAKİM OLAN İLKELER

- Tasarruf edilemezlik ilkesi: Bir ceza davasında tarafların iradesi davaya son vermez. Örneğin sanık hakkındaki tüm iddiaları kabul etmiş olsa bile dava son bulmaz. Mahkeme sanığın ikrarının doğru olup olmadığını araştırmak zorundadır. Yine mahkeme savcının beraat talebiyle bağlı değildir. Savcı beraat talep etse bile mahkeme mahkûmiyet kararı verebilir.
- Derhal uygulanırlık ilkesi: Yürürlüğe giren yeni ceza muhakemesi normu, failin lehine veya aleyhine olmasına bakılmaksızın, tamamlanmamış bütün işlemlere uygulanır (Ceza hukukunun aksine).
- Şüpheden sanık yararlanır ilkesi: Anayasa'nın 38/4. maddesine göre, “*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılmaz*”. Eğer maddi olay kuşkulu ise bundan sanık yararlanır. Mahkeme sanığın suçu işlediğine kesin (yüzde 100) kanaat getirmemişse beraat kararı vermelidir. Bu ilke sadece maddi olaya ilişkin olup, hukuk normunun kuşkulu olması halinde uygulanmaz. Hakim hukuk normunun en doğru anlamını bulmak zorundadır.
- Çelişme yöntemi ilkesi: Savunma makamı ile iddia makamı serbestçe tartışabilmelidirler. Maddi gerçeklik tez-antitez çatışması ile bulunur.
- Delil serbestisi ilkesi: Ceza muhakemesi hukukunda hukuka uygun bir yolla elde edilmiş olması ve akli olması koşuluyla her şey delil olabilir, her şey her şeyle ispat edilebilir. Her zaman (hüküm kesinleşinceye kadar) delil ileri sürülebilir. Kesin delil yoktur, deliller mahkemeyi bağlamaz. Mahkeme her şeyi re'sen araştırır, ispat yükü yoktur, tarafın iddiasını kanıtlayamamış olması iddiasının reddine neden olmaz. Hakim delilleri serbestçe değerlendirir ve vicdani kanaatine göre karar verir.

Ancak “her şey her şeyle ispat edilebilir” kuralının bir istisnası bulunmaktadır. *Duruşma tutanağının ispat gücü*: Duruşmanın nasıl yapıldığı, kanunda belirtilen usul ve esaslara uygun olarak yapıp yapılmadığı, ancak tutanakla ispat olunabilir. Tutanağa karşı yalnız sahtecilik iddiası yöneltilebilir (CMK m.222).

- Kamu davasının mecburiliği: Suçun işlendiği hususunda yeterli delil varsa, savcı kamu davasını açmak zorundadır. Bu kuralın istisnaları vardır. Bazı durumlarda savcı kamu davasını açma konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bu istisnalara ileride değinilecektir.
- Hukuk muhakemesinde şekli gerçeklik aranırken, ceza muhakemesi hukukunda maddi gerçeklik aranır.
- Ceza muhakemesi hukukunda kıyas mümkündür (Ceza hukukunun aksine).
- Ceza muhakemesi hukukunda örf ve adet kaynak olamaz.

III. CEZA MUHAKEMESİ KANUNUNDA YER ALAN TANIMLAR

- Şüpheli: Soruşturma evresinde, suç şüphesi altında bulunan kişi.
- Sanık: Kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişi.
- Müdafi: Şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savunmasını yapan avukat.
- Vekil: Katılan, suçtan zarar gören veya malen sorumlu kişiyi ceza muhakemesinde temsil eden avukat.
- Soruşturma: Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evre.
- Kovuşturma: İddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evre.
- İfade alma: Şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi.

- **Sorgu:** Şüpheli veya sanığın hakim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi.
- **Malen sorumlu:** Yargılama konusu işin hükme bağlanması ve bunun kesinleşmesinden sonra, maddi ve mali sorumluluk taşıyarak hükmün sonuçlarından etkilenecek veya bunlara katlanacak kişi¹.
- **Suçüstü:**
 1. İşlenmekte olan suç.
 2. Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç.
 3. Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suç.
- **Toplu suç:** Aralarında iştirak iradesi bulunmasa da 3 veya daha fazla kişi tarafından işlenen suç.
- **Disiplin hapsi:** Kısmi bir düzeni korumak amacıyla yaptırım altına alınmış olan fiil dolayısıyla verilen, seçenек yaptırımlara çevrilemeyen, önödeme uygulanamayan, tekerrüre esas olmayan, şartla salıverilme hükümleri uygulanamayan, ertelenemeyen ve adli sicil kayıtlarına geçirilmeyen hapsi ifade eder.

IV. CEZA MUHAKEMESİ MAKAMLARI

A. İDDİA MAKAMI

1. Savcılık: Savcı (Cumhuriyet savcısı) kamusal iddia makamıdır. Kamu davasını açma yetkisi savcılık makamına aittir. CMK'da "şahsi dava" kabul edilmemiştir. Savcının görevi idari niteliktedir. Her mahkeme makamının (hakimlik değil) yanında savcılık örgütü bulunur. Ancak sulh ceza mahkemesinin yanında savcılık örgütü bulunmaz. Sulh ceza mahkemelerinde savcı duruşmaya katılmaz. Sulh ceza mahkemelerinde dava açma ve kanun yoluna başvurma asliye ceza mahkemesinin yanında bulunan savcılık tarafından yapılır². Adalet Bakanı savcıya "dava aç" veya "dava açma" emri veremez. Soruşturma ve kovuşturma evresindeki savcılarının aynı kişi olması gerekmez.

2. Bireysel iddia makamı: Mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar, ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar şikayetçi olduklarını bildirerek savcının açmış olduğu kamu davasına katılabilirler. Bu hallerde iddia makamı savcı ile birlikte bu kişiler tarafından da üstlenilir ve bu bireysel iddia makamı "katılan" (müdahil) adını alır.

B. SAVUNMA MAKAMI

Savunma bizzat şüpheli veya sanık ya da müdafii tarafından yapılır. Savunma genellikle iddianın reddi şeklinde olur. Şüpheli veya sanık birden çok müdafinin yardımından faydalanabilir. Müdafii sayısı bakımından bir kısıtlama yoktur. Ancak soruşturma evresinde, ifade almada en çok 3 avukat hazır bulunabilir.

Şüpheli veya sanık, müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafii görevlendirilir.

Zorunlu müdafilik: Kural olarak şüpheli veya sanık müdafii seçmek zorunda değildir, isterse savunmasını kendisi yapabilir. Ancak aşağıdaki hallerde müdafii bulunmayan şüpheli veya sanığa istemi aranmaksızın müdafii görevlendirilir:

- 1) Şüpheli veya sanık çocuk ise
- 2) Şüpheli veya sanık kendisini savunamayacak derecede malul ise
- 3) Şüpheli veya sanık sağır ve dilsiz ise
- 4) Alt sınırı 5 yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda
- 5) Şüpheli veya sanığın tutuklanması istenmiş ise
- 6) Şüpheli veya sanık gözlem altına alınmış ise
- 7) Duruşma yapılan hallerde sanık kaçak ise
- 8) Duruşmanın düzenini bozduğu için sanık duruşma salonundan dışarı çıkarılarak oturuma devam edilirse

¹ Örneğin kusursuz sorumluluk hallerinden birini düzenleyen Borçlar Kanununun 66/1. maddesine göre, "Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür". Çalışan kişinin, işin görülmesi sırasında suç işleyerek birilerine zarar verdiğini düşünelim. Burada hukuk mahkemesinde haksız fiilden dolayı tazminat davası işçiyi çalıştırana (adam çalıştırana) açılabilir. Buna karşılık ceza mahkemesindeki kamu davası sadece işçiye açılır. (Çünkü ceza hukukunda kusursuz sorumluluk olmaz). İşte bu ceza davası bakımından adam çalıştıran malen sorumlu sayılır. Özetle, sanığın işlemiş olduğu suçtan dolayı tazminat sorumluluğu taşıyan kişi, malen sorumlu sayılır.

² 1.1.2014 tarihine kadar, asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısı bulunmaz ve katılma hususunda Cumhuriyet savcısının görüşü alınmaz. (5320 S.K. geçici m.3).

Müdafiiin dosyayı incelemesi: Müdafii, soruşturma evresinde dosya içeriğini inceleyebilir ve istediği belgelerin bir örneğini harçsız olarak alabilir.

Soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine, **sulh ceza hakiminin kararıyla** müdafiiin bu yetkisi kısıtlanabilir. Ancak yakalanan kişinin veya şüphelinin ifadesini içeren tutanak ile bilirkişi raporları ve adı geçenlerin hazır bulunmaya yetkili oldukları diğer adli işlemlere ilişkin tutanaklar hakkında, bu kural uygulanmaz.

Yukarıda belirtilen haklardan suçtan zarar görenin vekili de yararlanır.

Müdafii, iddianamenin mahkeme tarafından kabul edildiği tarihten itibaren dosya içeriğini ve muhafaza altına alınmış delilleri inceleyebilir; bütün tutanak ve belgelerin örneklerini harçsız olarak alabilir.

C. YARGILAMA MAKAMI

Yargılama makamı mahkeme ve hakimlik (yargıçlık) makamlarından oluşur.

• **Mahkeme makamı:** Asıl ceza davasını gören ve hüküm (son karar) ile uyuşmazlığı çözecek olan makamdır. Mahkemenin tek hakimli olması da mümkündür (asliye ve sulh ceza mahkemesi). Mahkemenin vermiş olduğu hükme karşı istinaf ve temyiz kanun yoluna gidilebilir. Mahkemenin hüküm dışındaki kararlarına (tutuklama, yetkisizlik gibi) karşı kanunda gösterilmişse itiraz kanun yoluna gidilebilir.

• **Hakimlik (yargıçlık) makamı:** Uyuşmazlığı çözecek yargılama yapamaz. Soruşturma evresinde yetkili yargılama makamı hakimlik makamıdır. Örneğin soruşturma evresinde tutuklama kararı sulh ceza hakimi tarafından verilir. Hakimlik makamının kararlarına karşı itiraz kanun yoluna gidilebilir. Başkanlık makamı, asliye ceza hakimliği, sulh ceza hakimliği ve naip hakim, hakimlik makamlarıdır.

Naip hakimlik: Kovuşturma evresinde işlemler, mahkeme tarafından yürütülür. Ancak mahkeme binası dışında yapılacak işlemler için mahkeme makamı kurul içinden bir naip hakim görevlendirebilir. Naip hakimlik, kurul halinde çalışan mahkemelerde söz konusu olabilir. Örneğin ağır ceza mahkemesi, hasta olan tanığın hastanede dinlenmesi için üyelerinden birini naip hakim olarak görevlendirebilir.

* **Hakimin reddi veya çekinmesi**

Hakimlerin tarafsız olması gerekmektedir. Aşağıdaki hallerde hakimin davaya bakması yasaktır:

- 1) Suçtan kendisi zarar görmüşse.
- 2) Sonradan kalksa bile şüpheli, sanık veya mağdur ile aralarında evlilik, vesayet veya kayıyımlik ilişkisi bulunmuşsa.
- 3) Şüpheli, sanık veya mağdurun kan veya kayın hısımlığından üstsoy veya altsoyundan biri ise.
- 4) Şüpheli, sanık veya mağdur ile aralarında evlat edinme bağlantısı varsa.
- 5) Şüpheli, sanık veya mağdur ile aralarında 3. derece dahil kan hısımlığı varsa.
- 6) Evlilik sona ermiş olsa bile, şüpheli, sanık veya mağdur ile aralarında 2. derece dahil kayın hısımlığı varsa.
- 7) Aynı davada Cumhuriyet savcılığı, adli kolluk görevi, şüpheli veya sanık müdafiliği veya mağdur vekilliği yapmışsa.
- 8) Aynı davada tanık veya bilirkişi sıfatıyla dinlenmişse.
- 9) Bir karar veya hükme katılan hakim, yüksek görevli mahkemece bu hükme ilişkin olarak verilecek karar veya hükme katılamaz.
- 10) Aynı işte soruşturma evresinde görev yapmış bulunan hakim, kovuşturma evresinde görev yapamaz. Ancak bu yasaklılık sebebi sadece soruşturma işlemlerinin cumhuriyet savcısı yerine sulh ceza hakimi tarafından CMK m.163'e dayanılarak yapıldığı hallerde uygulanır (5320 S.K. m.11).
- 11) Yargılamanın yenilenmesi halinde, önceki yargılamada görev yapan hakim, aynı işte görev alamaz.

Yukarıdaki hallerin varlığı halinde davaya bakan hakim davadan çekinmelidir. Çekinmezse reddi istenebilir.

Hakimin davaya bakmasının yasak olduğu sebepler dışında hakimin tarafsızlığını şüpheyne düşürecek diğer hallerin varlığı halinde de hakimin reddi istenebilir. Örneğin hakimin, sanığın veya mağdurun nişanlısı olması, kiracısı olması gibi hallerde de hakimin reddi istenebilir.

Hakimin davaya bakmasının yasak olduğu hallerde ya da hakimin tarafsızlığını şüpheye düşürecek hallerin varlığı halinde hakim çekinmezse aşağıdaki kişiler hakimin reddi isteminde bulunabilirler:

- 1) Cumhuriyet savcısı
- 2) Şüpheli veya sanık
- 3) Müdafî
- 4) Katılan
- 5) Katılan vekili

Hakimin reddini istemede süre: Hakimin reddi istemi davaya bakmasının yasak olduğu hallere dayanıyorsa ret isteminde bulunmada süre sınırlaması yoktur.

Tarafsızlığını şüpheye düşürecek sebeplerden dolayı bir hakimin reddi, **ilk derece mahkemelerinde sanığın sorgusu başlayıncaya kadar** hakimin reddi istenebilir. (duruşmalı işlerde bölge adliye mahkemelerinde inceleme raporu ve Yargıtay'da görevlendirilen üye veya tetkik hakimi tarafından yazılmış olan rapor üyelere açıklanıncaya kadar istenebilir. Diğer hallerde, inceleme başlayıncaya kadar hakimin reddi istenebilir). Sonradan ortaya çıkan veya öğrenilen sebeplerle duruşma bitinceye kadar da hakimin reddi istenebilir. Ancak bu istemin, ret sebebinin öğrenilmesinden itibaren **7 gün** içinde yapılması şarttır.

Hakimin reddi istemi mensup olduğu mahkemeye yapılır. Hakimin reddi istemine mensup olduğu mahkemece karar verilir. Ancak, reddi istenen hakim müzakereye katılamaz³. Bu nedenle mahkeme teşekkül edemezse bu hususta aşağıdaki merciler karar verir:

- » Hakim *asliye ceza* mahkemesine mensup ise yargı çevresinde bulunduğu *ağır ceza* mahkemesi karar verir.
- » Hakim *ağır ceza* mahkemesine mensup ise numara olarak kendisini izleyen daire, son numaralı daire için (1) numaralı daire; ağır ceza mahkemesi tek daire ise, *en yakın ağır ceza* mahkemesi karar verir.
- » Ret istemi *sulh ceza* hakimine karşı ise, yargı çevresi içinde bulunduğu *asliye ceza* mahkemesi ve tek hakime karşı ise, yargı çevresi içerisinde bulunan ağır ceza mahkemesi karar verir.
- » *Bölge adliye* mahkemesi ceza dairelerinin başkan ve üyelerinin reddi istemi, reddedilenler katılmaksızın *görevli olduğu daire* tarafından karara bağlanır.
- » *Yargıtay* başkan ve üyelerinin reddi istemi, reddedilenler katılmaksızın *ilgili daire veya genel kurul* tarafından karara bağlanır.

- Ret isteminin kabulüne ilişkin kararlar *kesindir*.

- Ret isteminin kabul edilmemesine ilişkin kararlara karşı *itiraz* yoluna gidilebilir⁴.

- Reddi istenen hakim, ret hakkında bir karar verilinceye kadar yalnız gecikmesinde sakınca olan işlemleri yapar. Ret isteminin kabulüne karar verildiğinde, gecikmesinde sakınca bulunan hal nedeniyle yapılmış işlemler dışında, duruşma tekrarlanır.

* Zabıt katibinin reddi veya çekinmesi

Hakimin reddi ve çekinme sebepleri zabıt katibinin reddi hakkında da kıyasen uygulanır. Zabıt katibinin reddi hakkında karar yanında çalıştığı mahkeme başkanı veya hakim tarafından verilir⁵.

V. GÖREV VE YETKİ

A. GÖREV (MADDE YÖNÜNDEN YETKİ)

- **Sulh ceza mahkemeleri:** Kural olarak 2 yıla kadar (2 yıl dahil) hapis cezaları ve bunlara bağlı adli para cezaları ile bağımsız olarak hükmedilecek adli para cezalarına ve güvenlik tedbirlerine ilişkin hükümlerin uygulanması, sulh ceza mahkemelerinin görevi içindedir. Tek hakimlidir.
- **Asliye ceza mahkemeleri:** Asıl görevli mahkemelerdir. Sulh ceza ve ağır ceza mahkemelerinin görevleri dışında kalan dava ve işlere asliye ceza mahkemelerince bakılır. Tek hakimlidir.

³ Ancak ret isteminin bu şekilde esastan incelenmesi için, öncelikle istemin kabul edilebilir olması, başka bir ifadeyle usulüne uygun olması gerekir. Mahkeme, kovuşturma evresinde ileri sürülen hakimin reddi istemini aşağıdaki durumlarda geri çevirir: (a) Ret istemi süresinde yapılmamışsa. (b) Ret sebebi ve delili gösterilmemişse. (c) Ret isteminin duruşmayı uzatmak amacı ile yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa. Bu hallerde ret istemi, toplu mahkemelerde reddedilen hakimin müzakereye katılmasıyla, tek hakimli mahkemelerde de reddedilen hakimin kendisi tarafından geri çevrilir. Bu konudaki kararlara karşı itiraz yoluna başvurulabilir.

⁴ İtiraz üzerine verilen ret kararı hükümle birlikte incelenir.

⁵ Aynı işte zabıt katibinin hakim ile birlikte reddi istemi hakkında veya çekinmelerine karar verecek merci, hakime göre belirlenir.

● **Ağır ceza mahkemeleri:** Ağır ceza mahkemesinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Bu mahkeme bir başkan ve iki üye ile toplanır. Kural olarak ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve 10 yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlara ilgili dava ve işlere ağır ceza mahkemelerince bakılır. Bunun dışında, aşağıdaki suçlara da ağır ceza mahkemelerince bakılır:

- 1) Yağma
- 2) İcbar veya ikna yoluyla irtikap
- 3) Kamu görevlisinin resmi belgede sahteciliği
- 4) Nitelikli dolandırıcılık
- 5) Hileli iflas

Görevli ceza mahkemesinin tespitinde suçun cezasının üst sınırı dikkate alınır.

Yukarıda sayılan genel ceza mahkemelerinin yanında, çocuk mahkemesi, çocuk ağır ceza mahkemesi, icra mahkemesi, askeri mahkeme, Terörle Mücadele Kanunu m.10'a göre görevli ağır ceza mahkemesi⁶ gibi özel ceza mahkemeleri de bulunmaktadır.

Görev kamu düzenine ilişkindir. Taraflar anlaşarak görevli mahkemeyi değiştiremezler.

Görev mahkeme tarafından re'sen dikkate alınır. Görevsizlik kararı mahkemece re'sen verilebilir, talebe gerek yoktur.

İddianamenin kabulünden sonra; işin, davayı gören mahkemenin görevini aştığı veya dışında kaldığı anlaşılırsa, mahkeme bir kararla işi görevli mahkemeye gönderir.

Görevsizlik iddiası *yargılamanın her aşamasında* ileri sürülebilir. Aynı şekilde görevsiz mahkeme yargılamanın her aşamasında re'sen görevsizlik kararı verebilir.

İstisna: Duruşmada suçun hukuki niteliğinin değiştiğinden bahisle görevsizlik kararı verilerek dosya alt dereceli mahkemeye gönderilemez. Örneğin sulh ceza mahkemesi davanın asliye ceza mahkemesinin görevine girdiğini düşünüyorsa her zaman görevsizlik kararı verebilir. Buna karşılık, asliye ceza mahkemesi suçun hukuki niteliğinin değişmesi nedeniyle davanın sulh ceza mahkemesinin görevine girdiğini düşünüyorsa duruşma başlayıncaya kadar görevsizlik kararı vermelidir; bu süre içinde görevsizlik kararı vermezse yargılamaya devam etmelidir.

Yenilenmesi mümkün olmayanlar dışında, görevli olmayan mahkemenin yaptığı işlemler hükümsüzdür. Örneğin tanık ifadeleri geçersiz olur, ancak sonradan ölen tanığın ifadesi geçerliliğini korur.

Görevsizlik kararına karşı *itiraz* yoluna gidilebilir. (Adli yargı içerisindeki mahkemeler bakımından)

* **Görevde olumlu veya olumsuz uyumsuzluk:** Görev konusunda mahkemeler arasında uyumsuzluk çıktığında, görevli mahkemeyi **ortak** yüksek görevli mahkeme belirler. Ortak yüksek görevli mahkemenin vereceği karar *kesindir*.

Bağlantılı davaların birleştirilmesi⁷

* **Dar bağlantı sebebiyle birleştirme:** Bir kişi, birden fazla suçtan sanık olur (sübjektif bağlantı) veya bir suçta her ne sıfatla olursa olsun birden fazla sanık bulunursa (objektif bağlantı) bağlantı var sayılır. Suçun işlenmesinden sonra suçluyu kayırma, suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirme fiilleri de bağlantılı suç sayılır.

⁶ **TMK m.10'a göre görevli ağır ceza mahkemeleri aşağıdaki suçlarla ilgili davalara bakar:**

- 1) Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar
- 2) Örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçu veya suçtan kaynaklanan malvarlığı değeri aklama suçu
- 3) Haksız ekonomik çıkar sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde cebir ve tehdit uygulanarak işlenen suçlar
- 4) 305, 318, 319, 323, 324, 325 ve 332. maddeler hariç, TCK'da yer alan;
 - a)-Devletin Güvenliğine Karşı suçlar
 - b)-Anayasal Düzene ve İşleyişine Karşı Suçlar
 - c)-Milli Savunmaya Karşı Suçlar
 - d)-Devletin Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk

Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay'ın yargılayacağı kişilere ilişkin hükümler ile askeri mahkemelerin görevlerine ilişkin hükümler saklıdır. Çocuklar da TMK m.10 hükümleri uyarınca kurulan bu mahkemelerde yargılanamaz; bu mahkemelere özgü soruşturma ve kovuşturma hükümleri çocuklar bakımından uygulanmaz.

Bu mahkemelerin başkan ve üyeleri adli yargı adalet komisyonunca, bu mahkemelerden başka mahkemelerde veya işlerde görevlendirilemez. Soruşturma, HSYK tarafından bu suçların soruşturma ve kovuşturmasında görevlendirilen Cumhuriyet savcılarınca bizzat yapılır. Bu Cumhuriyet savcıları, Cumhuriyet başsavcılığınca başka mahkemelerde veya işlerde görevlendirilemez. Yürütülen soruşturmalarda hakim tarafından verilmesi gerekli kararları almak, bu kararlara karşı yapılan itirazları incelemek ve sadece bu işlere bakmak üzere yeteri kadar hakim görevlendirilir.

⁷ Bağlantılı davalar görünüşte tek dava sayılırlar. Aslında verilen hüküm sayısı kadar dava vardır. Dolayısıyla örneğin sanıklardan birinin hükmü temyiz etmesi diğeri için de temyiz edildiği anlamına gelmez.

Aralarında bağlantı olan davalar birleştirilerek açılabilir ya da kovuşturma evresinde yüksek görevli mahkeme bağlantılı davaların birleştirilmesine veya ayrılmasına karar verebilir. Birleştirme halinde davaya **yüksek görevli mahkemede** bakılır ve bu mahkemenin yargılama usulü uygulanır⁸.

İşin esasına girdikten sonra ayrılan davalara aynı mahkemede devam olunur.

Yüksek görevli mahkeme: Asliye ceza mahkemesi sulh ceza mahkemesine göre yüksek görevli (üst dereceli) mahkemedir. Ağır ceza mahkemesi ise hem sulh ve hem de asliye ceza mahkemesine göre yüksek görevli mahkemedir.

* **Geniş bağlantı sebebiyle birleştirme**: Mahkeme, bakmakta olduğu birden çok dava arasında bağlantı görürse, yukarıda gösterilen türden olmasa bile bu davaların birleştirilmesine karar verebilir.

* **Birleştirme yasağı**: Çocuk mahkemelerindeki davalar ile büyüklerin davaları ile kural olarak birleştirilemez. Ancak zorunluluk varsa bu davalar genel mahkemelerde birleştirilebilir.

İcra mahkemelerinin görevine giren davalar diğer ceza davaları ile birleştirilemez.

B. YETKİ (YER YÖNÜNDEN YETKİ)

Yer yönünden yetki kuralları kesindir. Taraflar anlaşarak yetkili mahkemeyi değiştiremezler.

Yetkisizlik kararı mahkemece re'sen verilebilir, talebe gerek yoktur.

Yetkisizlik iddiası her zaman ileri sürülemez. Yetkisizlik iddiası, ilk derece mahkemelerinde duruşmada **sanığın sorgusundan** önce bildirilmelidir (Bölge adliye mahkemelerinde incelemenin başlamasından ve duruşmalı işlerde inceleme raporunun okunmasından önce). Bu aşamalardan sonra mahkeme de yetkisizlik kararı veremez.

Yetkisizlik kararlarına karşı *itiraz* yoluna gidilebilir.

Yetkili olmayan hakim veya mahkemece yapılan işlemler, sadece yetkisizlik nedeniyle hükümsüz sayılmaz. Yani yetkisiz hakim veya mahkemenin yapmış olduğu işlemler geçerlidir. Ancak yetkili hakim veya mahkeme isterse bu işlemleri yeniden yapabilir.

Bir hakim veya mahkeme, yetkili olmasa bile, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, yargı çevresi içerisinde gerekli işlemleri yapar.

* Türkiye’de işlenen suçlarda yetki

1) Genel yetkili mahkeme *suçun işlendiği yer* mahkemesidir. (ana kural)

» Teşebbüste *son icra* hareketinin yapıldığı, kesintisiz suçlarda *kesintinin gerçekleştiği* ve zincirleme suçlarda *son suçun* işlendiği yer mahkemesi yetkilidir.

2) Suçun işlendiği yer belli değilse, şüpheli veya sanığın *yakalandığı yer*, yakalanmamışsa *yerleşim yeri* mahkemesi yetkilidir.

3) Şüpheli veya sanığın Türkiye’de yerleşim yeri yoksa Türkiye’de *en son adresinin bulunduğu yer* mahkemesi yetkilidir.

4) Mahkemenin bu suretle de belirlenmesi olanağı yoksa, *ilk usul işleminin yapıldığı yer* mahkemesi yetkilidir.

* İstisna (Basın yoluyla işlenen suçlar)

1) Suç, ülkede yayımlanan bir basılı eserle işlenmişse, eserin *yayın merkezi* olan yer mahkemesi yetkilidir. Ancak, aynı eserin birden çok yerde basılması durumunda suç, eserin yayım merkezi dışındaki baskısında meydana gelmişse, bu suç için eserin *basıldığı yer mahkemesi* de yetkilidir.

2) Soruşturulması ve kovuşturulması şikayete bağlı olan hakaret suçunda eser, mağdurun *yerleşim yerinde veya oturduğu yerde* dağıtılmışsa, o yer mahkemesi de yetkilidir. Mağdur, suçun işlendiği yer dışında *tutuklu veya hükümlü* bulunuyorsa, o yer mahkemesi de yetkilidir.

3) Görsel veya işitsel yayınlarda da *yayın merkezi* olan yer mahkemesi yetkilidir. Görsel ve işitsel yayın, *mağdurun yerleşim yerinde ve oturduğu yerde* işitilmiş veya görülmüşse o yer mahkemesi de yetkilidir.

⁸ Örneğin hırsızlık yapan fail aynı zamanda bir tanığı da öldürmüşse, hırsızlık (asliye ceza) ve kasten öldürme (ağır ceza) davaları bağlantı nedeniyle ağır ceza mahkemesinde birleştirilebilir.

*** Yabancı ülkede işlenen suçlarda yetki**

Yabancı ülkede işlenen ve Türkiye'de soruşturulması ve kovuşturulması gereken suçlarda:

- 1) Şüpheli veya sanığın yakalandığı yer, yakalanmamışsa yerleşim yeri mahkemesi yetkilidir.
- 2) Şüpheli veya sanığın Türkiye'de yerleşim yeri yoksa Türkiye'de *en son adresinin bulunduğu yer* mahkemesi yetkilidir⁹.
- 3) Yetkili mahkemenin bu şekilde de belirlenmesi mümkün değilse, yetkili mahkeme, Adalet Bakanının istemi ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının başvurusu üzerine *Yargıtay* tarafından belirlenir.
- 4) Yabancı ülkelerde bulunup da diplomatik bağışıklıktan yararlanan Türk kamu görevlilerinin işledikleri suçlardan dolayı yetkili mahkeme *Ankara* mahkemesidir.

*** Deniz, hava ve demiryolu taşıtlarında veya bu taşıtlarla işlenen suçlarda yetki**

- 1) Suç, Türk bayrağını taşıma yetkisine sahip olan bir gemide veya böyle bir taşıt Türkiye dışında iken işlenmişse, geminin *ilk uğradığı Türk limanında* veya *bağlama limanında* bulunan mahkeme yetkilidir.
- 2) Türk bayrağını taşıma hakkına sahip olan hava taşıtları ile demiryolu taşıtları hakkında da aynı kural geçerlidir. Yani hava veya demiryolu taşıtının ilk uğradığı havaalanı ya da istasyonda veya kayıtlı olduğu yerde bulunan mahkeme yetkilidir.
- 3) Ülke içerisinde deniz, hava veya demiryolu taşıtlarında ya da bu taşıtlarla işlenen suçlarda, *bunların ilk ulaştığı yer* mahkemesi de¹⁰ yetkilidir.
- 4) Çevreyi kirlenme suçu, yabancı bayrağı taşıyan bir gemi tarafından Türk kara suları dışında işlendiği takdirde, *suçun işlendiği yere en yakın* veya geminin Türkiye'de *ilk uğradığı limanın bulunduğu yer* mahkemesi yetkilidir.

*** Yetkide olumlu veya olumsuz uyumsuzluk¹¹**

Birkaç hakim veya mahkeme arasında olumlu veya olumsuz yetki uyumsuzluğu çıkarsa, **ortak** yüksek görevli mahkeme, yetkili hakim veya mahkemeyi belirler. Ortak yüksek görevli mahkemenin vereceği karar kesindir.

*** Bağlantılı suçlarda yetki**

Her biri değişik mahkemelerin yetkisi içinde bulunan bağlantılı ceza davaları, yetkili mahkemelerden *herhangi birisinde* birleştirilebilir.

Bu konuda uyumsuzluk çıkarsa ortak yüksek görevli mahkeme birleştirmeye gerek olup olmadığına ve gerek varsa hangi mahkemede birleştirileceğine karar verir.

Birleştirilmiş olan davaların ayrılması da aynı şekilde olur.

*** Davanın nakli**

- 1) Yetkili hakim veya mahkeme, *hukuki veya fiili sebeplerle* görevini yerine getiremeyecek halde bulunursa; *yüksek görevli mahkeme*, davanın başka yerde bulunan aynı derecede bir mahkemeye nakline karar verir¹².
- 2) Kovuşturmanın görevli ve yetkili olan mahkemenin bulunduğu yerde yapılması *kamu güvenliği* için tehlikeli olursa, davanın nakli *Adalet Bakanının istemi üzerine Yargıtay* tarafından yapılır.

*** Ulusal yetki uyumsuzluğu:** Türk ceza mahkemeleri ile yabancı devlet mahkemeleri arasında yetki uyumsuzluğu ortaya çıkmışsa, bu uyumsuzluk, *Lahey'deki Milletlerarası Adalet Divanı* tarafından uluslararası hukukun ilkelerine göre çözülür.

VI. MUHAHAKEME ŞARTLARI

● **Şikayet:** Soruşturulması ve kovuşturulması şikayete bağlı olan suçlarda şikayet hakkı olan kişi 6 ay içinde şikayet hakkını kullanmaz ise soruşturma ve kovuşturma yapılmaz. Yapılmış olan şikayet geri alınabilir. Şikayette savcı dava açmak zorunda değildir.

⁹ Bununla birlikte Cumhuriyet savcısının, şüphelinin veya sanığın istemi üzerine Yargıtay, suçun işlendiği yere daha yakın olan yer mahkemesine yetki verebilir. Yani şüpheli veya sanık yakalanmış olsa, yerleşim yeri veya son adresi belli olsa bile, istem üzerine Yargıtay suçun işlendiği yere daha yakın olan yer mahkemesine yetki verebilir.

¹⁰ Bu durumlarda suçun işlendiği yer mahkemesi de yetkilidir. Maddede “de” bağlacının kullanılma nedeni budur.

¹¹ Yetkisizlik kararı ile gelen bir soruşturmada Cumhuriyet savcısı, kendisinin de yetkisiz olduğu kanaatine varırsa yetkisizlik kararı verir ve yetkili savcılığın belirlenmesi için soruşturma dosyasını, yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesine en yakın ağır ceza mahkemesine gönderir. Mahkemece bu konuda verilen karar kesindir.

¹² Örneğin tek hakimnin bulunduğu bir yerde hakimnin ölmesi veya ağır bir hastalığa yakalanması, fiili nedenlerle davanın naklini gerektiren bir durumdur. Örneğin tek hakimnin bulunduğu bir yerde hakimnin reddedilmesi veya çekilmesi, hukuki nedenlerle davanın naklini gerektiren bir durumdur.

• **Talep (istem):** Bazı suçların kovuşturulması resmi makamların talebine bağlı tutulmuştur. Örneğin en az 1 yıl hapis cezasını gerektiren suç Türkiye'nin zararına yabancı ülkede işleyen ve Türkiye'de bulunan yabancı kişi hakkında yargılama yapılması Adalet Bakanının istemine bağlıdır (TCK m.12/1).

Talep, şikayetten farklı olarak süreye bağlı değildir ve yapıldıktan sonra geri alınamaz. Şikayette savcı dava açmak zorunda değildir, talepte ise savcı dava açmak zorundadır.

• **Müracaat (başvuru):** Bazı suçlarda devletin savcılığa dava açılmasını zorunlu kılmayacak şekilde yaptığı şikayettir. Örneğin yabancı devletin bayrağına karşı hakaret suçunda soruşturma ve kovuşturma yapılması ilgili devletin şikayetine bağlıdır (TCK m.341). Müracaat şikayetten farklı olarak süreye bağlı değildir ve geri alınamaz. Talepten farklı olarak ise müracaatta savcı dava açmak zorunda değildir.

• **İzin:** Bazı suçların soruşturulması ve kovuşturulması izne tabidir. Örneğin memurların görevleriyle ilgili işledikleri suçlardan dolayı yargılanmaları izne bağlıdır. Verilen izin geri alınamaz; ancak izin vermeme geri alınabilir.

Cumhurbaşkanına hakaret (TCK m.299), yabancı devlet aleyhine asker toplama (TCK m.306), Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyetini Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama (TCK m.301), temel milli yararları karşı faaliyette bulunmak için yarar sağlama (TCK m.305/3) suçlarının takibi Adalet Bakanının iznine bağlıdır.

• **Sanığın akıl hastası olmaması:** Suçu işledikten sonra tam akıl hastası olanlar hakkında soruşturma yapılabilir ve dava açılabilir; ancak kovuşturma yapılamaz. Bu hallerde mahkeme durma kararı verir.

• **Sanığın gaip olmaması:** Bulunduğu yer bilinmeyen veya yurt dışında bulunup da yetkili mahkeme önüne getirilemeyen veya getirilmesi uygun bulunmayan sanık, gaip sayılır. Gaip hakkında soruşturma yapılabilir ve dava açılabilir; ancak duruşma yapılamaz. Bu hallerde mahkeme delillerin elde edilmesi ve korunması için gerekli işlemleri yaptıktan sonra durma kararı verir.

Gaip sanık ve kaçak sanık kavramları karıştırılmamalıdır. Kaçak, hakkındaki kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye denir. Kaçak sanık hakkında kovuşturma yapılabilir. Ancak, daha önce sorgusu yapılmamış ise, mahkûmiyet kararı verilemez. Dolayısıyla kaçak sanığın sorgusu yapılmış ise hakkında mahkûmiyet kararı da verilebilir.

VII. CEZA MUHALEMESİNDE SÜRELER

- Gün ile belirlenen süreler, tebligatın yapıldığının ertesi günü işlemeye başlar.
- Süre, hafta olarak belirlenmiş ise, tebligatın yapıldığı günün, son haftada isim itibarıyla karşılığı olan günün mesai saati bitiminde sona erer.
- Süre, ay olarak belirlenmiş ise tebligatın yapıldığı günün, son ayda sayı itibarıyla karşılığı olan günün mesai saati bitiminde sona erer. Son bulunduğu ayda sayı itibarıyla karşılığı olan gün yoksa; süre, ayın son günü mesai saati bitiminde sona erer.
- Son gün bir tatile rastlarsa süre, tatilin ertesi günü biter.
- Adli tatile rastlayan süreler tatilin bittiği günden itibaren 3 gün uzatılmış sayılır.

Adli tatil: Ceza işlerini gören makam ve mahkemeler her yıl 1 eylülde başlamak üzere, 20 temmuzdan 31 ağustos kadar çalışmaya ara verirler. Soruşturma ile tutuklu işlere ilişkin kovuşturmaların ve ivedi sayılacak diğer hususların adli tatil süresi içinde ne suretle yerine getirileceği, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenir. Tatil süresince bölge adliye mahkemeleri ile Yargıtay, yalnız tutuklu hükümlere ilişkin veya Meşhud Suçların Muhakeme Usulü Kanunu gereğince görülen işlerin incelemelerini yapar. TMK m.10 kapsamına giren suçlarla ilgili açılan davalara adli tatilde de bakılır.

VIII. ESKİ HALE GETİRME

Kusuru olmaksızın bir süreyi geçirmiş olan kişi, eski hale getirme isteminde bulunabilir.

Kanun yoluna başvuru hakkı kendisine bildirilmemesi halinde de, kişi kusursuz sayılır.

Eski hale getirme dilekçesi, engelin kalkmasından itibaren 7 gün içinde, süreye uyulduğunda usule ilişkin işlemleri yapacak olan mahkemeye verilir.

Dilekçe sahibi, kusursuz olduğuna ilişkin olguları, varsa belgelerini de ekleyerek açıklar. Dilekçe verildiği anda usule ilişkin yapılamayan işlemler de yerine getirilir.

Süresi içinde usul işlemi yapılsaydı, esasa hangi mahkeme hükmedecek idiyse, eski hale getirme dilekçesi hakkında da o mahkeme karar verir.

Eski hale getirme isteminin kabulüne ilişkin karar *kesindir*; reddine ilişkin karara karşı *itiraz* yoluna gidilebilir.

Eski hale getirme dilekçesi, kararın yerine getirilmesini durdurmaz; ancak, mahkeme yerine getirmeyi erteleyebilir.

IX. DELİLLER VE DELİLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ceza muhakemesi hukukunda deliller akli olmalı ve hukuka uygun olarak elde edilmiş olmalıdır. Kanuna aykırı elde edilmiş bulgular delil olarak kabul edilemez. Ceza muhakemesinde, hakimi bağlayıcı kesin delil yoktur. Hakim delilleri vicdani kanaatiyle serbestçe değerlendirir. Taraflar delil ileri sürebileceği gibi hakim de delilleri re'sen toplar.

A. ŞÜPHELİ VEYA SANIK BEYANI

Şüpheli veya sanık, kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmakla yükümlüdür. Şüpheli veya sanığın kimliği ile ilgili bilgiler dışında susma hakkı bulunmaktadır. Şüpheli veya sanık, kimliği ile ilgili bilgiler dışında doğruyu söylemek zorunda da değildir. Anayasa'nın 38/5. maddesine göre *“Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz”*.

Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz.

Kanuna aykırı bir yarar vaat edilemez.

Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez.

Müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hakim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınamaz¹³.

Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında, bu işlem ancak Cumhuriyet savcısı tarafından yapılabilir.

Zorla getirme: Hakkında tutuklama kararı verilmesi veya yakalama emri düzenlenmesi için yeterli nedenler bulunan veya çağrıldığı halde gelmeyen şüpheli veya sanığın zorla getirilmesine karar verilebilir.

Zorla getirme kararı ile çağrılan şüpheli veya sanık derhal, olanak bulunmadığında yol süresi hariç en geç 24 saat içinde çağırılan hakim, mahkemenin veya Cumhuriyet savcısının önüne götürülür ve sorguya çekilir veya ifadesi alınır.

Zorla getirme, bunun için haklı görülecek bir zamanda başlar ve hakim, mahkeme veya Cumhuriyet savcısı tarafından, sorguya çekilmenin veya ifade almanın sonuna kadar devam eder.

Çağrıya rağmen gelmeyen tanık, bilirkişi, mağdur ve şikayetçi ile ilgili olarak da zorla getirme kararı verilebilir.

B. TANIK BEYANI

Herkes tanık olabilir. Yalan tanıklıktan mahkûm olanlar, çocuklar, akıl hastaları da tanık olabilir. Ancak sanık kendi davasında tanık olarak dinlenemez.

Mağdur tanık olarak dinlenebilir ancak kendisine yemin verilmez.

Tanıklar çağrı kağıdı ile çağrılır, mazeretini bildirmeksizin gelmezse, zorla getirilir¹⁴ ve sebep olduğu giderleri öder. Tutuklu işlerde tanık doğrudan zorla getirilebilir.

Tanık doğruyu söyleyeceği hususunda dinlenmeden önce veya sonra yemin eder. Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcıları da dinlenen tanıklara yemin verirler.

Kolluğun yemin verdirerek tanık dinleme yetkisi yoktur.

Sağır ve dilsizler yazıp imzalamak suretiyle, okuma yazması yoksa işaret tercümanı aracılığıyla yemin ederler. Yemin ile dinlenen tanığın aynı soruşturma veya kovuşturma evresinde tekrar dinlenmesi gerektiğinde, yeniden yemin verilmeyip önceki yemini hatırlatılmakla yetinilebilir.

Yalan tanıklık eden kişiler, yalan tanıklık suçundan cezalandırılırlar.

Yasal bir sebep olmaksızın tanıklıktan veya yeminden çekinen tanık hakkında, bundan doğan giderlere hükmedilmekle beraber, yeminin veya tanıklığının gerçekleştirilmesi için dava hakkında hüküm verilinceye kadar ve her halde **3 ayı geçmemek üzere disiplin hapsi** verilebilir. Kişi, tanıklığa ilişkin yükümlülüğüne uygun davranması halinde, hemen serbest bırakılır. Bu tedbirleri almaya naip hakim ve istinabe olunan mahkeme ile soruşturma evresinde sulh ceza hakimi yetkilidir. Disiplin hapsi kararına itiraz edilebilir.

¹³ Buna karşılık, müdafî hazır bulunmaksızın savcılık tarafından alınan ifade sanık tarafından hakim veya mahkeme huzurunda doğrulanmasa bile hükme esas alınabilir. (zorunlu müdafilik halleri hariç).

¹⁴ Fiili hizmette bulunan askerler hakkındaki zorla getirme kararı askeri makamlar aracılığıyla infaz olunur.

Her tanık, ayrı ayrı ve sonraki tanıklar yanında bulunmaksızın dinlenir.

Tanıklar, dinlendikten sonra ancak mahkeme başkanı veya hakimın izniyle duruşma salonundan ayrılabilir.

Tanıklar, kovuşturma evresine kadar ancak gecikmesinde sakınca bulunan veya kimliğin belirlenmesine ilişkin hallerde birbirleri ile ve şüpheli ile yüzleştirilebilirler.

Tanıkların dinlenmesi sırasındaki görüntü veya sesler kayda alınabilir. Ancak; a) Mağdur çocukların, b) Duruşmaya getirilemeyen ve tanıklığı çok önemli olan kişilerin tanıklığında bu kayıt zorunludur. Bu şekilde elde edilen ses ve görüntü kayıtları, sadece ceza muhakemesinde kullanılır.

* Tanıklıktan çekinme

1. Şüpheli veya sanığa olan yakınlıkları sebebiyle tanıklıktan çekinebilecekler¹⁵:

- a) Şüpheli veya sanığın nişanlısı.
- b) Evlilik bağı kalmasa bile şüpheli veya sanığın eşi.
- c) Şüpheli veya sanığın kan hısımlığından veya kayın hısımlığından üstsoy veya altsoyu.
- d) Şüpheli veya sanığın 3. derece dahil kan veya 2. derece dahil kayın hısımları.
- e) Şüpheli veya sanıkla aralarında evlatlık bağı bulunanlar.

Tanıklıktan çekinebilecek olan kimselere, dinlenmeden önce tanıklıktan çekinebilecekleri bildirilir. Bu kimseler, dinlenirken de her zaman tanıklıktan çekinebilirler.

Bu kişiler tanıklıktan çekinmezse, yemin verip vermemek mahkemenin takdirine bağlıdır. Ancak, mahkeme yemin teklif etse dahi tanık yemin etmekten çekinebilir.

2. Meslekleri ve sürekli uğraşları sebebiyle öğrendikleri bilgiler konusunda tanıklıktan çekinebilecekler:

- a) Avukatlar veya stajyerleri veya yardımcıları
 - b) Hekimler, diş hekimleri, eczacılar, ebeler ve bunların yardımcıları ve diğer bütün tıp meslek veya sanatları mensupları
 - c) Mali işlerde görevlendirilmiş müşavirler ve noterler
- (b) ve (c) bendinde gösterilen kişiler ilgilinin (sır sahibinin) rızasının varlığı halinde tanıklıktan çekinemez. Avukatlar, stajyerleri veya yardımcıları ise ilgilinin (sır sahibinin) rızasının varlığı halinde bile tanıklıktan çekinebilir.

3. Kendisi veya yakınları aleyhine tanıklıktan (kısmi) çekinme: Tanık, kendisini ve yakınlarını ceza kovuşturmasına uğratabilecek nitelikte olan sorulara cevap vermekten çekinebilir. Tanığa cevap vermekten çekinebileceği önceden bildirilir.

4. Cumhurbaşkanı'nın tanıklıktan çekinmesi: Cumhurbaşkanı kendi takdiri ile tanıklıktan çekinebilir. Tanıklık yapmayı istemesi halinde beyanı konutunda alınabilir ya da yazılı olarak gönderebilir.

* Yemin verilmesi yasak olan tanıklar

- a) 15 yaşını doldurmamış olanlar.
- b) Ayırt etme gücüne sahip olmamaları nedeniyle yeminin niteliği ve önemini kavrayamayanlar.
- c) Soruşturma veya kovuşturma konusu suçlara iştiraktan veya bu suçlar nedeniyle suçluyu kayırmaktan ya da suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirmekten şüpheli, sanık veya hükümlü olanlar.

* Devlet sırrı niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık

Tanıklık konusu bilgiler Devlet sırrı niteliğinde olsa bile mahkemeye açıklanır. Ancak bu durumda tanık, *sadece mahkeme hakimi veya heyeti* tarafından zabıt katibi dahi olmaksızın dinlenir. Hakim veya mahkeme başkanı, daha sonra, bu tanık açıklamalarından, sadece yüklenen suçu açıklığa kavuşturabilecek nitelikte olan bilgileri tutanağa kaydettirir. Bu kural, hapis cezasının alt sınırı 5 yıldan az olan suçlarda uygulanmaz.

¹⁵ Bu kişiler, yaş küçüklüğü, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı nedeniyle tanıklıktan çekinmenin önemini anlayabilecek durumda değilse, kanuni temsilcilerinin rızalarıyla tanık olarak dinlenebilirler. Ancak kanuni temsilci şüpheli veya sanık ise, bu kişilerin çekinmeleri konusunda karar veremez.

C. BİLİRKİŞİ MÜTALAASI

Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren konularda hakim veya mahkeme re'sen veya tarafların talebi üzerine bilirkişinin oy ve görüşüne başvurulabilir. Ancak hakimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözülmesi olanaklı konularda bilirkişi dinlenemez.

Soruşturma evresinde savcı da bilirkişi atayabilir. Bilirkişiler, gerçek veya tüzel kişiler arasından seçilirler. İl adli yargı adalet komisyonları tarafından her yıl düzenlenen bilirkişi listelerinde yer alanlar listeye kaydedildiklerinde, bu listede yer almayan bilirkişiler ise kendilerini atayan mercii huzurunda tarafsız olacaklarına dair *yemin* ederler.

Aşağıda belirtilen kişi veya kurumlar, bilirkişilik görevini kabul etmekle yükümlüdürler:

- Resmi bilirkişilikle görevlendirilmiş olanlar.
- Bilirkişi listelerinde yer almış bulunanlar.
- İncelemenin yapılması için bilinmesi gerekli fen ve sanatları meslek edinenler.
- İncelemenin yapılması için gerekli mesleği yapmaya resmen yetkili olanlar.

Resmi bilirkişiler öncelikle atanırlar. Ancak kamu görevlileri, bağlı bulundukları kurumla ilgili davalarda bilirkişi olarak atanamazlar.

Bilirkişiye başvurma hakkının takdirine bağlıdır. Ancak bazı hallerde bilirkişiye başvurma zorunludur. Örneğin, şüpheli veya sanığın akıl sağlığının belirlenmesi (CMK m.74), ölünün adli muayenesi (CMK m.86), otopsi (CMK m.87) ve zehirlenme şüphesi (CMK m.89).

Bilirkişinin görevini yerine getireceği süre en çok 3 aydır. Gerekli görüldüğünde bu süre, en çok 3 ay daha uzatılabilir. Bu sürede raporunu vermeyen bilirkişi hemen değiştirilebilir. Bu bilirkişi listeden çıkartılabilir ve kendisine doğan zararlar ödettirilebilir.

Bilirkişi raporunda, hakim tarafından yapılması gereken hukuki değerlendirmelerde bulunulamaz.

Bilirkişi, görevini yerine getirmek amacıyla bilgi edinmek için şüpheli veya sanık dışındaki kimselerin de bilgilerine başvurabilir.

Gerekli olması halinde, bilirkişi, mağdur, şüpheli veya sanığa mahkeme başkanı, hakim veya Cumhuriyet savcısı aracılığı ile soru sorabilir. Ancak, mahkeme başkanı, hakim veya Cumhuriyet savcısı, bilirkişinin doğrudan soru sormasına da izin verebilir. Muayene ile görevlendirilen hekim bilirkişi, görevini yerine getirirken zorunlu saydığı soruları, hakim, Cumhuriyet savcısı ve müdafii bulunmadan da mağdur, şüpheli veya sanığa doğrudan doğruya yöneltebilir.

Bilirkişi incelemeleri tamamlandığında, görüş bildirmeleri veya yeni bilirkişi incelemesi istemeleri için taraflara süre verilir. Bu kişilerin istemleri reddedildiğinde, 3 gün içinde bu hususta gerekçeli bir karar verilir.

Uzman mütalaası: Cumhuriyet savcısı, katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanuni temsilci, yargılama konusu olayla ilgili olarak veya bilirkişi raporunun hazırlanmasında değerlendirilmek üzere ya da bilirkişi raporu hakkında, *uzmanından bilimsel mütalaa alabilirler*. Ancak bu nedenle ayrıca süre istenemez. Bunun amacı hakim ve bilirkişiye yol göstermektir.

Bilirkişi ve mütalaa hazırlayan uzmanın duruşmada dinlenmesi: Hakim re'sen veya istem üzerine bilirkişinin veya bilimsel mütalaa hazırlayan uzmanın duruşmada dinlenmesine karar verebilir.

Bilirkişinin reddi: Hakim reddini gerektiren sebepler, bilirkişi hakkında da geçerlidir. Cumhuriyet savcısı, katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanuni temsilci, bilirkişinin reddini isteyebilirler. Ret istemi hakim veya mahkemeye yapılır. Soruşturma evresinde savcı tarafından kabul edilmeyen ret istemi *sulh ceza hakimi* tarafından incelenir.

Bilirkişilikten çekinme: Tanıklıktan çekinmeyi gerektirecek sebepler bilirkişiler hakkında da geçerlidir. Bilirkişi, geçerli diğer sebeplerle de görüş bildirmekten çekinebilir.

Görevini yapmayan bilirkişi hakkındaki işlem: Yasal bir sebep olmaksızın bilirkişilikten veya yeminden çekinen bilirkişi hakkında, bundan doğan giderlere hükmedilmekle beraber, yemininin veya bilirkişiliğin gerçekleştirilmesi için dava hakkında hüküm verilinceye kadar ve her halde 3 aya kadar disiplin hapsi verilebilir. Kişi bilirkişilik yükümlülüğünü yerine getirirse hemen serbest bırakılır.

• TANIK VE BİLİRKİŞİNİN NAİPLE VEYA İSTİNABE YOLUYLA DİNLENMELERİ

(1) Hastalık veya malûllük gibi nedenlerle duruşmaya getirilemeyen veya (2) Konutunun uzaklığı nedeniyle duruşmaya getirilmesi zor olan tanık ve bilirkişiler naiple veya istinabe yoluyla dinlenebilir.

Zorunluluk olmadıkça, büyükşehir belediye sınırları içerisinde bulunan şikayetçi, katılan, sanık, müdafii veya vekil, tanık ve bilirkişilerin istinabe yoluyla dinlenemez.

Eğer olanak varsa, tanık veya bilirkişi, görüntülü ve sesli iletişim tekniği yöntemi kullanılarak dinlenir.

D. GÖZLEM ALTINA ALMA

Fiili işlediği yolunda *kuvvetli şüpheler* bulunan şüpheli veya sanığın akıl hastası olup olmadığını, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, kişinin davranışları üzerindeki etkilerini saptamak için *uzman hekimin önerisi üzerine*, resmi bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına karar verilebilir.

Gözlem altına alma kararı soruşturma evresinde *sulh ceza hakimi*, kovuşturma evresinde *mahkeme* tarafından verilebilir.

Savcı gözlem altına alma kararı veremez.

Gözlem altına alma kararı verilmeden önce müdafii ve savcı dinlenmelidir. Şüpheli veya sanığın müdafii yoksa (zorunlu) müdafii görevlendirilir.

Gözlem süresi **3 haftayı** geçemez. Bu süre her seferinde 3 haftayı geçmemek üzere uzatılabilir; ancak sürelerin toplamı **3 ayı** geçemez.

Gözlem altına alınma kararına karşı itiraz yoluna gidilebilir; **itiraz, kararın yerine getirilmesini durdurur.**

E. KEŞİF

Keşif, suçun işlendiği yerin, suç eşyasının, suç izlerinin incelemesidir. Keşif, *hakim veya mahkeme* veya naip hakim ya da istinabe¹⁶ olunan hakim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde *Cumhuriyet savcısı* tarafından yapılır.

Keşif adli kolluk tarafından yapılamaz. Keşif yapılması sırasında şüpheli, sanık, mağdur ve bunların müdafii ve vekili hazır bulunabilirler. Ancak yine de tarafların keşifte hazır bulunması şart değildir. Keşifte tanık veya bilirkişinin dinlenmesi mümkündür.

Tanıkların etkilenmesine neden olabileceksa mağdur, şüpheli veya sanığın keşifte bulunmamasına karar verilebilir. Şüpheli veya sanık tutuklu ise, ancak zorunlu sayılan hallerde keşifte bulundurulmasına karar verilebilir.

F. YER GÖSTERME

Cumhuriyet savcısı, kendisine yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmuş olan şüpheliye yer gösterme işlemi yaptırabilir. Bazı suçlarda (TMK m.10) adli kolluk amiri de yer gösterme işlemi yaptırmaya yetkilidir.

Soruşturmayı geciktirmemek kaydıyla, müdafii de yer gösterme işlemi sırasında hazır bulunabilir.

G. ŞÜPHELİ VEYA SANIĞIN BEDEN MUAYENESİ VE VÜCUDUNDAN ÖRNEK ALINMASI

Delil elde etmek için şüpheli veya sanık üzerinde **iç beden muayenesi** yapılabilmesine ya da vücuttan kan veya benzeri biyolojik örneklerle saç, tükürük, tırnak gibi örnekler alınabilmesine; Cumhuriyet savcısı veya mağdurun istemiyle ya da re'sen *hakim veya mahkeme* tarafından karar verilebilir.

Bu kararı *gecikmesinde sakınca bulunan hallerde savcı* da verebilir. Ancak bu durumda savcının kararı 24 saat içinde hakim veya mahkemenin onayına sunulur. Hakim veya mahkeme, 24 saat içinde kararını verir. Onaylanmayan kararlar hükümsüz kalır ve elde edilen deliller kullanılamaz.

İç beden muayenesi yapılabilmesi veya vücuttan kan veya benzeri biyolojik örnekler alınabilmesi için müdahalenin, kişinin sağlığına zarar verme tehlikesinin bulunmaması gerekir.

Üst sınırı 2 yıldan daha az hapis cezasını gerektiren suçlarda kişi üzerinde iç beden muayenesi yapılamaz; kişiden kan veya benzeri biyolojik örneklerle saç, tükürük, tırnak gibi örnekler alınamaz¹⁷.

Bu konuda verilen hakim veya mahkeme kararlarına itiraz edilebilir.

H. DİĞER KİŞİLERİN BEDEN MUAYENESİ VE VÜCUTTAN ÖRNEK ALINMASI

Bir suça ilişkin delil elde etmek amacıyla, mağdurun vücutu üzerinde **dış veya iç beden** muayenesi yapılabilmesine veya vücutundan kan veya benzeri biyolojik örneklerle saç, tükürük, tırnak gibi örnekler alınabilmesine; sağlığını tehlikeye düşürmemek ve cerrahi bir müdahalede bulunmamak koşuluyla; Cumhuriyet savcısının istemiyle ya da re'sen *hakim veya mahkeme* tarafından karar verilebilir.

Bu kararı *gecikmesinde sakınca bulunan hallerde savcı* da verebilir. Ancak bu durumda savcının kararı 24 saat içinde hakim veya mahkemenin onayına sunulur. Hakim veya mahkeme, 24 saat içinde kararını verir. Onaylanmayan kararlar hükümsüz kalır ve elde edilen deliller kullanılamaz.

¹⁶ İstinabe, hakim veya mahkemenin bazı işlemlerin yapılması konusunda, başka yerdeki aynı seviyede bulunan hakim veya mahkemeye başvurusudur. Örneğin Ankara'daki bir mahkeme, İstanbul'da bulunan bir tanığı dinlemek için İstanbul'daki mahkemeye başvurabilir. Bu durumda İstanbul'daki mahkeme, istinabe olunan mahkeme olarak bu tanığı dinleyerek ifade tutanağını Ankara'daki mahkemeye gönderir. İstinabe suretiyle keşif yapılması da mümkündür.

¹⁷ Buna karşılık dış beden muayenesi bütün suçlar bakımından mümkündür. Ayrıca dış beden muayenesi için hakim veya savcı kararı şart değildir.

Mağdurun rızası varsa, karar alınmasına gerek yoktur.

Çocuğun soy bağının araştırılmasına gerek duyulması halinde de yukarıdaki şekilde karar alınması gerekir.

Tanıklıktan çekinebilecekler muayene edilme ve örnek vermekten çekinebilirler. Çocuk ve akıl hastasının çekinmesi konusunda kanuni temsilcisi karar verir.

Bu konuda verilen hakim veya mahkeme kararlarına itiraz edilebilir.

İ. KADININ MUAYENESİ

Kadının muayenesi, istemi halinde ve olanaklar elverdiğinde bir kadın hekim tarafından yapılır.

J. MOLEKÜLER GENETİK İNCELEMELER

Yukarıdaki işlemlerle elde edilen örnekler üzerinde, soybağının veya elde edilen bulgunun şüpheli veya sanığa ya da mağdura ait olup olmadığının tespiti için zorunlu olması halinde moleküler genetik incelemeler yapılabilir. Bu incelemeler, bulunan ve kime ait olduğu belli olmayan beden parçaları üzerinde de yapılabilir. Alınan örnekler üzerinde bu amaçlar dışında tespitler yapılmasına yönelik incelemeler yasaktır.

Moleküler genetik incelemeler yapılmasına *sadece hakim* karar verebilir.

K. FİZİK KİMLİĞİNİN TESPİTİ

Şüpheli veya sanığın, kimliğinin tespiti için gerekli olması halinde, fotoğrafı, beden ölçüleri, parmak ve avuç içi izi, bedeninde yer almış olup teşhisini kolaylaştıracak diğer özellikleri ile sesi ve görüntüleri kayda alınarak, soruşturma ve kovuşturma işlemlerine ilişkin dosyaya konulur.

Bu işlem, *savcının emriyle* üst sınırı 2 yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı yapılabilir.

Kişi hakkında kesinleşmiş beraat, ceza verilmesine yer olmadığı ve takipsizlik kararı verilince kayıtlar yok edilir.

L. ÖLÜNÜN KİMLİĞİNİ BELİRLEME VE ADLİ MUAYENE

Engelleyici sebepler olmadıkça ölü muayenesinden veya otopsiden önce ölünün kimliği her suretle ve özellikle kendisini tanıyanlara gösterilerek belirlenir ve elde edilmiş bir şüpheli veya sanık varsa, teşhis edilmek üzere ölü ona da gösterilebilir.

Ölünün adli muayenesinde tıbbi belirtiler, ölüm zamanı ve ölüm nedenini belirlemek için tüm bulgular saptanır.

Bu muayene, *Cumhuriyet savcısının huzurunda ve bir hekim* görevlendirilerek yapılır.

M. OTOPSİ

Otopsi, *Cumhuriyet savcısının huzurunda* biri adli tıp, diğeri patoloji uzmanı veya diğer dallardan birisinin mensubu veya biri pratisyen iki hekim tarafından yapılır. Müdafî veya vekil tarafından getirilen hekim de otopside hazır bulunabilir. Zorunluluk bulunduğu otopsi işlemi bir hekim tarafından da yapılabilir; bu durum otopsi raporunda açıkça belirtilir.

Otopsi, cesedin durumu olanak verdiği takdirde, mutlaka baş, göğüs ve karnın açılmasını gerektirir.

Ölümünden hemen önceki hastalığında öleni tedavi etmiş olan tabibe, otopsi yapma görevi verilemez. Ancak, bu tabibin otopsi sırasında hazır bulunması ve hastalığın seyri hakkında bilgi vermesi istenebilir.

Gömülmüş bulunan bir ceset, incelenmesi veya otopsi yapılması için mezardan çıkarılabilir. Bu husustaki karar, *soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme* tarafından verilir. Mezardan çıkarma kararı, araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse ve ulaşılması da zor değilse ölünün bir yakınına derhal bildirilir.

Bütün bu işlemler yapılırken, cesedin görüntüleri kayda alınır.

Yeni doğanın cesedi üzerinde adli muayene veya otopside, doğum sırasında veya doğumdan sonra yaşam bulgularının varlığı ve olağan süresinde doğup doğmadığı ve biyolojik olarak yaşamını rahim dışında sürdürebilecek kadar olgunlaşmış olup olmadığı veya yaşama yeteneği bulunup bulunmadığı saptanır.

X. KORUMA TEDBİRLERİ

Koruma tedbirleri ceza muhakemesinin sağlıklı yürütülebilmesi ve ilerde verilecek hükmün uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla uygulanan tedbirlerdir. Koruma tedbirleri ceza değildirler ve gerekli olmadığı sürece bu tedbirlere başvurulmaması gerekir¹⁸.

¹⁸ TCK'da düzenlenen güvenlik tedbirleri ile CMK'da düzenlenen koruma tedbirleri karıştırılmamalıdır. Güvenlik tedbirleri fiili işlediği sabit olan kişi hakkında cezanın uygulanmadığı veya uygulansa bile yetersiz kalacağı hallerde uygulanırken; koruma tedbirleri henüz suçu işlediği sabit olmayan kişi hakkında uygulanan tedbirlerdir.

A.YAKALAMA VE GÖZALTI

▪ Geçici yakalama

Suçüstü hallerinde: Aşağıda belirtilen hallerde, *herkes tarafından* geçici olarak yakalama yapılabilir:

a) Kişiye suçu işlerken rastlanması.

b) Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması.

Diğer hallerde: Tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde; Cumhuriyet savcısına veya amirlerine derhal başvurma olanağı bulunmadığı takdirde *kolluk görevlileri* yakalama yetkisine sahiptirler. Kolluk yakalanan kişiye haklarını bildirir.

Şikayete bağlı suçlar: Takibi şikayete bağlı suçlarda yakalama için şikayet şartının gerçekleşmesi gerekir. Ancak takibi şikayete bağlı olmakla birlikte, çocuklara, beden veya akıl hastalığı, malullük veya güçsüzlükleri nedeniyle kendilerini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanması şikayete bağlı değildir.

* **Gözültına alma:** Geçici olarak yakalanan kişi, serbest bırakılmazsa *Cumhuriyet savcısının kararıyla* gözültına alınabilir. Gözültı süresi, yakalama yerine en yakın hakim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren 24 saati¹⁹ geçemez²⁰. Yakalama yerine en yakın hakim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu süre ise 12 saatten fazla olamaz.

Toplu olarak işlenen suçlarda, delillerin toplanmasındaki güçlük veya şüpheli sayısının çokluğu nedeniyle; *Cumhuriyet savcısı* gözültı süresinin, her defasında 1 günü geçmemek üzere, 3 gün süreyle uzatılmasına *yazılı* olarak emir verebilir. (yol süresi hariç, 24 saat+1gün+1gün+1gün; toplam 4 gün).

Gözültına alma, bu tedbirin soruşturma yönünden zorunlu olmasına ve kişinin bir suçu işlediğini düşündürebilecek emarelerin varlığına bağlıdır.

İtiraz: Yakalama işlemine, gözültına alma ve gözültı süresinin uzatılmasına ilişkin Cumhuriyet savcısının yazılı emrine karşı, yakalanan kişi, müdafii veya kanuni temsilcisi, eşi ya da 1. veya 2. derecede kan hısımlı, hemen serbest bırakılmayı sağlamak için *sulh ceza hakimine* başvurabilir. Sulh ceza hakimi 24 saat dolmadan başvuruyu sonuçlandırır.

Gözültı süresinin dolması veya sulh ceza hakiminin kararı üzerine serbest bırakılan kişi hakkında yakalamaya neden olan fiille ilgili yeni ve yeterli delil elde edilmedikçe ve Cumhuriyet savcısının kararı olmadıkça bir daha aynı nedenle yakalama işlemi uygulanamaz.

Gözültına alınan kişi bırakılmazsa, en geç bu süreler sonunda sulh ceza hakimi önüne çıkarılıp sorguya çekilir. Bu durumlarda savcı, sulh ceza hakiminden adli kontrol ya da tutuklama kararı verilmesini ister. Sorguda müdafii de hazır bulunur.

▪ Yakalama emrine dayanan yakalama

Soruşturma evresinde çağrı üzerine gelmeyen veya çağrı yapılamayan şüpheli hakkında, savcının istemi üzerine sulh ceza hakimi tarafından yakalama emri düzenlenebilir. Ayrıca, tutuklama isteminin reddi kararına itiraz halinde, itiraz mercii tarafından da yakalama emri düzenlenebilir²¹.

Yakalanmış iken kolluk görevlisinin elinden kaçan ya da tutukevi veya ceza infaz kurumundan kaçan kişiler hakkında Cumhuriyet savcıları ve kolluk kuvvetleri de yakalama emri düzenleyebilirler.

Kovuşturma evresinde kaçak sanık hakkında yakalama emri re'sen veya savcının istemi üzerine hakim veya mahkeme tarafından düzenlenir. Yine CMK'ya göre, mahkeme, sanığın hazır bulunmasına ve zorla getirme kararı veya yakalama emriyle getirilmesine her zaman karar verebilir (m.199).

* **Yakalanan kişinin mahkemeye götürülmesi:** Hakim veya mahkeme tarafından verilen yakalama emri üzerine yakalanan kişi, en geç 24 saat içinde yetkili hakim veya mahkeme önüne çıkartılır. Eğer bu süre içinde yetkili hakim veya mahkeme önüne çıkarılamıyorsa, aynı süre içinde en yakın sulh ceza hakimi önüne çıkarılır; serbest bırakılmadığı takdirde, yetkili hakim veya mahkemeye en kısa zamanda gönderilmek üzere **tutuklanır**. Bu özel tutuklama halidir ve süresi sınırlandırılmıştır (yol tutuklaması).

¹⁹ TMK 10. madde kapsamına giren suçlarda bu süre 48 saat olarak uygulanır.

²⁰ TMK kapsamına giren suçlarda, gözültındaki şüphelinin müdafii ile görüşme hakkı, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine, *hakim kararıyla* 24 saat süre ile kısıtlanabilir; bu zaman zarfında ifade alınamaz.

²¹ Örneğin, sulh ceza hakiminin verdiği tutuklama talebinin reddi kararına savcı itiraz eder ve bunun üzerine itiraz mercii (asliye ceza mahkemesi) itirazı haklı bulursa (yani şüpheliyi tutuklamak istiyorsa), önce yakalama emri düzenlemelidir. Çünkü CMK'ya göre, Türkiye'de bulunan kaçaklar hakkında gıyabi (yoklukta) tutuklama kararı verilemez.

B. TUTUKLAMA

Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, tutuklama kararı *verilebilir*. Tutuklama şartlarının oluşması durumunda hakim tutuklama kararı vermek zorunda değildir, takdir yetkisi vardır. Ayrıca hakim tutuklamanın şartları gerçekleştiğinde tutuklama yerine adli kontrol tedbirinin uygulanmasına da karar verebilir.

Tutuklama kararını verecek merciler

- *Soruşturma evresinde* tutuklama kararı, *Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hakimi* tarafından verilir.
- *Kovuşturma evresinde* tutuklama kararı, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen *mahkemece* karar verilir.

Cumhuriyet savcısı veya kolluk tutuklama kararı veremez. Ancak, soruşturma evresinde *savcı* adli kontrol veya tutuklamanın artık gereksiz olduğu kanısına varacak olursa, *şüpheliyi re'sen serbest bırakabilir*. Savcı kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verdiği de şüpheli serbest kalır.

Tutuklama hakkında verilen hakim ve mahkeme kararlarına karşı *itiraz* yoluna gidilebilir.

Tutuklamanın şartları

1) Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların bulunması

Tutuklama için “makul şüphe” veya “yeterli şüphe” değil “kuvvetli şüphe” aranmaktadır.

2) Bir tutuklama nedeninin bulunması

a) Kaçma şüphesi: Şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olgular varsa tutuklama nedeni var sayılabilir.

b) Delilleri karartma şüphesi: Şüpheli veya sanığın davranışları;

- Delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme,
- Tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma, hususlarında kuvvetli şüphe oluşturuyorsa,

Tutuklama nedeni var sayılabilir.

c) Tutuklama nedeninin varsayılabilmesi: Aşağıdaki suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde, tutuklama nedenini var sayılabilir²²:

- (1) Soykırım ve insanlığa karşı suçlar
- (2) Kasten öldürme
- (3) Silahla işlenmiş kasten yaralama
- (4) Neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış kasten yaralama
- (5) İşkence
- (6) Cinsel saldırı (TCK m.102/1 hariç)
- (7) Çocukların cinsel istismarı
- (8) Hırsızlık
- (9) Yağma
- (10) Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti
- (11) Suç işlemek amacıyla örgüt kurma (TCK m.220/2, 220/7, 220/8 hariç)
- (12) Devletin güvenliğine karşı suçlar (TCK m.305, 306 hariç)
- (13) Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar (TCK m.316 hariç)
- (14) Kasten orman yakma
- (15) Silah kaçakçılığı
- (16) Bankalar Kanununda düzenlenen zimmet suçu
- (17) Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda tanımlanan ve hapis cezasını gerektiren suçlar
- (18) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 ve 74. maddelerinde tanımlanan suçlar.

²² Yukarıdaki kural, listedeki suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde tutuklama kararının mutlaka verilmesi gerektiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu suçlar sadece şüpheli veya sanığın kaçacağına veya delilleri karartacağına karine teşkil eder. Listedeki suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebepleri bulunsun bile, hakim sanığın kaçmayacağına ve delilleri karartmayacağına kanaat getirmişse tutuklama kararı vermeyebilir. Yukarıdaki kural, listedeki suçlar dışındaki suçlarda tutuklama kararının verilemeyeceği şeklinde de anlaşılmamalıdır. Listedeki suçlar dışındaki suçlarda kaçma şüphesi veya delilleri karartma şüphesi bulunduğu, hakim tutuklama kararı verebilir.

Tutuklama kararı verilemeyecek haller

- Sadece adli para cezasını gerektiren veya hapis cezasının üst sınırı **2 yıldan** fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez²³.
- İşin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde, tutuklama kararı verilemez.

Gıyabi tutuklama kararı

Yabancı ülkede bulunan kaçaklar hakkında gıyabi (yoklukta) tutuklama kararı verilebilir.

Türkiye’de saklanan kaçaklar hakkında gıyabi tutuklama kararı verilemez.

Türkiye’de veya yabancı ülkede bulunan kaçaklar hakkında yakalama emri düzenlenebilir.

Tutuklulukta geçecek süre

- Ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok 1 yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde 6 ay daha uzatılabilir.
- Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde, tutukluluk süresi en çok 2 yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde 3 yıl daha uzatılabilir²⁴.

Tutuklamanın kaldırılması istemi

Cumhuriyet savcısı, şüphelinin adli kontrol altına alınarak serbest bırakılmasını sulh ceza hakiminden isteyebilir. Hakkında tutuklama kararı verilmiş şüpheli ve müdafii de aynı istemde bulunabilirler.

Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında şüpheli veya sanık salıverilmesini isteyebilir.

Şüpheli veya sanığın tutukluluk halinin devamına veya salıverilmesine hakim veya mahkemece karar verilir²⁵. Ret kararına itiraz edilebilir.

Tutuklamanın kaldırılması istemleri üzerine, merciince Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık veya müdafinin görüşü alındıktan sonra, **3 gün içinde** istemin kabulüne, reddine veya adli kontrol uygulanmasına karar verilir. Duruşma dışında bu karar verilirken Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık veya müdafinin görüşü alınmaz. Bu kararlara itiraz edilebilir.

Tutukluluğun incelenmesi

Soruşturma evresinde şüphelinin tutukevinde bulunduğu süre içinde ve en geç **otuzar günlük süreler** içinde tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmeyeceği hususunda, Cumhuriyet savcısının veya şüphelinin istemi üzerine sulh ceza hakimi tarafından **şüpheli veya müdafii dinlenilmek suretiyle** karar verilir.

Kovuşturma evresinde hakim veya mahkeme, tutukevinde bulunan sanığın tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmeyeceğine her oturumda veya koşullar gerektirdiğinde oturumlar arasında ya da **otuzar günlük süre** içinde de re’sen karar verir.

Tutuklama, tutuklamanın devamına ve tahliye isteminin reddine ilişkin kararlar

Tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda;

- (a) Kuvvetli suç şüphesini,
- (b) Tutuklama nedenlerinin varlığını,
- (c) Tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu,

gösteren deliller somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilir. Kararın içeriği şüpheli veya sanığa sözlü olarak bildirilir, ayrıca bir örneği yazılmak suretiyle kendilerine verilir ve bu husus kararda belirtilir.

²³ 15 yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı 5 yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez (CKK m.21).

²⁴ TMK m.10 göre görevli ağır ceza mahkemesinin görevine giren **bazı** suçlar bakımından bu süre iki kat olarak uygulanır (4+6 yıl). Bu suçlar şunlardır: 305, 318, 319, 323, 324, 325 ve 332. maddeler hariç, TCK’da yer alan (a) Devletin Güvenliğine Karşı suçlar, (b) Anayasal Düzene ve İşleyişine Karşı Suçlar, (c) Milli Savunmaya Karşı Suçlar, (d) Devletin Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk.

²⁵ Dosya bölge adliye mahkemesine veya Yargıtaya geldiğinde salıverilme istemi hakkındaki karar, bölge adliye mahkemesi veya Yargıtay ilgili dairesi veya Yargıtay Ceza Genel Kurulunca dosya üzerinde yapılacak incelemeden sonra verilir; bu karar re’sen de verilebilir.

C. ADLİ KONTROL

Adli kontrol tutuklamanın alternatifidir. Tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınmasına karar verilebilir.

Kanunda tutuklama yasağı öngörülen hallerde de, adli kontrol kararı verilebilir. Kanunlarda öngörülen tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle salıverilenler hakkında adli kontrole ilişkin hükümler uygulanabilir.

Adli kontrol, şüphelinin aşağıda gösterilen bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içerir:

- a) Yurt dışına çıkmamak.
- b) Hakim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak.
- c) Hakim tarafından belirtilen merci veya kişilerin çağrılarına ve gerektiğinde mesleki uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak.
- d) Her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek.
- e) Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tabi olmak ve bunları kabul etmek.
- f) Şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hakimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak.
- g) Silah bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silahları makbuz karşılığında adli emanete teslim etmek.
- h) Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hakim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynı veya kişisel güvenceye bağlamak.
- i) Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek.
- j) Konutunu terk etmemek.
- k) Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek.
- l) Belirlenen yer veya bölgelere gitmemek.

Adli kontrol altında geçen süre, şahsi hürriyeti sınırlama sebebi sayılarak cezadan mahsup edilemez. Ancak bu kural (e) bendinde belirtilen hallerde (uyuşturucu veya alkol bağımlılığından arınmak için hastaneye yatmak, tedavi veya muayene olmak) uygulanmaz.

Adli kontrole soruşturma evresinde savcının istemi üzerine *sulh ceza hakimi*, kovuşturma evresinde ise *mahkeme* karar verir.

Dikkat: Cumhuriyet savcısı veya kolluk tarafından adli kontrol kararı verilemez.

Adli kontrole ilişkin kararlara *itiraz* edilebilir.

Tedbirlere uymama: Adli kontrole uymayan şüpheli veya sanık hakkında hükmedilebilecek hapis cezasının süresi ne olursa olsun, yetkili yargı mercii hemen tutuklama kararı verebilir.

D. ARAMA

Makul şüphe varsa, şüphelinin veya sanığın yakalanabilmesi veya suç delillerinin elde edilebilmesi amacıyla, şüpheli veya sanığın ya da diğer bir kişinin üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir.

Konutta, işyerinde veya diğer kapalı yerlerde gece vaktinde arama yapılamaz. Ancak suçüstü veya gecikmesinde sakınca bulunan haller ile yakalanmış veya gözaltına alınmış olup da firar eden kişi veya tutuklu veya hükümlünün tekrar yakalanması amacıyla yapılan aramalarda bu kural uygulanmaz.

Arama kural olarak hakim kararı ile yapılır.

Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısının yazılı emri ile yapılır.

Cumhuriyet savcısına ulaşılmadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emri ile yapılır.

Ancak, konutta, işyerinde ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda arama, kolluk amirinin emri ile yapılamaz.

Avukat büroları ancak mahkeme kararı ile ve kararda belirtilen olayla ilgili olarak Cumhuriyet savcısının denetiminde aranabilir. Baro başkanı veya onu temsil eden bir avukat bu aramada hazır bulundurulur.

Askeri mahallerde yapılacak arama ve elkoyma, Cumhuriyet savcısının istem ve katılımıyla askeri makamlar tarafından yerine getirilir.

Kişinin avukatının aramada hazır bulunmasına engel olunamaz.

Cumhuriyet savcısı hazır olmaksızın konut, işyeri veya diğer kapalı yerlerde arama yapabilmek için o yer ihtiyar heyetinden veya komşulardan 2 kişi bulundurulur.

Hakkında arama işlemi uygulanan kimsenin belge veya kağıtlarını inceleme yetkisi, Cumhuriyet savcısı ve hakime aittir²⁶.

E. ELKOYMA

İspat aracı olarak yararlı görülen ya da eşya veya kazanç müsaderesinin konusunu oluşturan malvarlığı değerlerine elkonulabilir.

Hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısının, Cumhuriyet savcısına ulaşamadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emri ile kolluk görevlileri, elkoyma işlemini gerçekleştirebilir.

Hakim kararı olmaksızın yapılan elkoyma işlemi, 24 saat içinde görevli hakim onayına sunulur. Hakim, kararını elkoymadan itibaren 48 saat içinde açıklar; aksi halde elkoyma kendiliğinden kalkar.

Elkoyma yasağı: Şüpheli veya sanık ile tanıklıktan çekinebilecekler kimseler arasındaki mektuplara ve belgelere; bu kimselerin nezdinde bulundukça elkonulamaz. Örneğin şüphelinin ile avukatı, doktoru, nişanlısı veya babası arasındaki mektup böyledir.

Eşya veya malvarlığı değerlerini teslimden kaçınma halinde bu şeyin zilyedi hakkında 3 aya kadar disiplin hapsi uygulanabilir. Ancak, şüpheli veya sanık ya da tanıklıktan çekinebilecekler hakkında bu kural uygulanmaz.

Zilyedliğinde bulunan eşya veya diğer malvarlığı değerlerine elkonulan kimse, hakimden her zaman bu konuda bir karar verilmesini isteyebilir.

* **Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma**: Soruşturma veya kovuşturma konusu suçun işlendiğine ve bu suçlardan elde edildiğine dair *kuvvetli şüphe* sebebi bulunan hallerde, şüpheli veya sanığa ait taşınmazlara, hak ve alacaklara elkonulabilir.

Bu tedbir sadece CMK'nın m.128/2'de belirtilen suçlarla ilgili uygulanabilir.

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoymaya **sadece hakim** karar verebilir.

Bu taşınmaz, hak ve alacakların şüpheli veya sanıktan başka bir kişinin zilyetliğinde bulunması halinde dahi, elkoyma işlemi yapılabilir.

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma kararının gereklerine aykırı hareket edilmesi, TCK' da düzenlenen "*muhafaza görevini kötüye kullanma*" suçunu oluşturur.

* **Postada elkoyma**: Suçun delillerini oluşturduğundan şüphe edilen ve gerçeğin ortaya çıkarılması için soruşturma ve kovuşturmada adliyenin eli altında olması zorunlu sayılıp, posta hizmeti veren her türlü resmi veya özel kuruluştaki bulunan gönderilere, *hakimin* veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde *Cumhuriyet savcısının kararı* ile elkonulabilir.

Postada elkoyma işlemini yerine getiren kolluk memurları, gönderilerin içinde bulunduğu zarfları veya paketleri açamazlar. Elkonulan gönderiler, ilgili posta görevlilerinin huzuru ile mühür altına alınıp derhal elkoyma kararını veya emrini veren hakim veya Cumhuriyet savcısına teslim edilir.

Kolluk amiri postada elkoyma kararı veremez.

Bilgisayarlarda, bilgisayar programlarında ve kütüklerinde arama, kopyalama ve elkoyma: Bir suç dolayısıyla yapılan *soruşturmada*, başka surette delil elde etme imkanının bulunmaması halinde, *Cumhuriyet savcısının istemi üzerine* şüphelinin kullandığı bilgisayar ve bilgisayar programları ile bilgisayar kütüklerinde arama yapılmasına, bilgisayar kayıtlarından kopya çıkarılmasına, bu kayıtların çözülerek metin haline getirilmesine **hakim tarafından karar verilir**.

Bilgisayar ve bilgisayar kütüklerinde elkoyma sırasında sistemdeki bütün verilerin yedeklemesi yapılır. İstemesi halinde şüpheliye veya vekiline yedekten bir kopya verilir.

²⁶ Devlet sırrı niteliğindeki bilgileri içeren belgeler, ancak mahkeme hakimi veya heyeti tarafından incelenebilir.

F. ŞİRKET YÖNETİMİ İÇİN KAYYIM TAYİNİ

Suçun bir şirketin faaliyeti çerçevesinde işlenmekte olduğu hususunda *kuvvetli şüphe* sebeplerinin varlığı ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için gerekli olması halinde; soruşturma ve kovuşturma sürecinde, **hakim veya mahkeme**, şirket işlerinin yürütülmesiyle ilgili olarak kayyım atayabilir.

Bu tedbir sadece CMK m.133/4’de sayılan suçlarla ilgili uygulanabilir.

Atama kararında, yönetim organının karar ve işlemlerinin geçerliliğinin kayyımın onayına bağlı kılındığı veya yönetim organının yetkilerinin tümüyle kayyıma verildiği açıkça belirtilir. Kayyım tayinine ilişkin karar, ticaret sicili gazetesinde ve diğer uygun vasıtalarla ilan olunur.

Hakim veya mahkemenin kayyım hakkında takdir etmiş bulunduğu ücret, şirket bütçesinden karşılanır. Ancak, soruşturma veya kovuşturma konusu suçtan dolayı kovuşturmaya yer olmadığı veya beraat kararının verilmesi halinde; ücret olarak şirket bütçesinden ödenen paranın tamamı, kanuni faiziyle birlikte Devlet Hazinesinden karşılanır.

G. İLETİŞİMİN DENETLENMESİ (TELEKOMÜNİKASYON YOLUYLA YAPILAN İLETİŞİMİN TESPİTİ, DİNLENMESİ VE KAYDA ALINMASI)

Bir suç dolayısıyla yapılan soruşturma ve kovuşturmada, suç işlendiğine ilişkin *kuvvetli şüphe* sebeplerinin varlığı ve başka suretle delil elde edilmesi imkanının bulunmaması durumunda, *hakim* veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde *Cumhuriyet savcısının* kararıyla şüpheli veya sanığın telekomünikasyon yoluyla iletişimi tespit edilebilir, dinlenebilir, kayda alınabilir ve sinyal bilgileri değerlendirilebilir. Cumhuriyet savcısı kararını derhal hakim onayına sunar ve hakim, kararını en geç 24 saat içinde verir. Sürenin dolması veya hakim tarafından aksine karar verilmesi halinde tedbir Cumhuriyet savcısı tarafından derhal kaldırılır.

İletişimin dinlenmesi, kayda alınması ve sinyal bilgilerinin değerlendirilmesi, sadece CMK m.135/6’da sayılan suçlarla ilgili uygulanabilir. İletişimin tespiti ise bütün suçlarla ilgili uygulanabilir.

Şüpheli veya sanığın tanıklıktan çekinebilecek kişilerle arasındaki iletişimi kayda alınamaz.

Bu tedbir şüpheli veya sanığın müdafinin bürosu, konutu ve yerleşim yerindeki telekomünikasyon araçları hakkında uygulanamaz.

Tedbir kararı en çok 3 ay için verilebilir; bu süre, 1 defa daha uzatılabilir. Ancak, örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili olarak gerekli görülmesi halinde, hakim 1 aydan fazla olmamak üzere sürenin birden çok defa uzatılmasına karar verebilir.

H. GİZLİ SORUŞTURMACI GÖREVLENDİRİLMESİ

Soruşturma konusu suçun işlendiği hususunda *kuvvetli şüphe* sebeplerinin bulunması ve başka surette delil elde edilememesi halinde, *hakim* veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde *Cumhuriyet savcısının* kararı ile kamu görevlileri gizli soruşturmacı olarak görevlendirilebilir.

Bu tedbir sadece CMK m.139/7’de sayılan suçlarla ilgili uygulanabilir.

Soruşturmacının kimliği değiştirilebilir. Bu kimlikle hukuki işlemler yapılabilir.

Soruşturmacı, görevini yerine getirirken suç işleyemez ve görevlendirildiği örgütün işlemekte olduğu suçlardan sorumlu tutulamaz.

İ. TEKNİK ARAÇLARLA İZLEME

Bu tedbir sadece CMK m.140/1’de sayılan suçlarla ilgili uygulanabilir. CMK m.140/1’de sayılan suçların işlendiği hususunda *kuvvetli şüphe* sebepleri bulunması ve başka suretle delil elde edilememesi halinde, şüpheli veya sanığın kamuya açık yerlerdeki faaliyetleri ve işyeri teknik araçlarla izlenebilir, ses veya görüntü kaydı alınabilir.

Teknik araçlarla izlemeye *hakim*, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde *Cumhuriyet savcısı* tarafından karar verilir. Cumhuriyet savcısı tarafından verilen kararlar 24 saat içinde hakim onayına sunulur.

Teknik araçlarla izleme kararı en çok 4 haftalık süre için verilebilir. Bu süre gerektiğinde bir defaya mahsus olmak üzere uzatılabilir. Ancak, örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili olarak gerekli görülmesi halinde, hakim 1 haftadan fazla olmamak üzere sürenin birden çok defa uzatılmasına karar verebilir.

Bu tedbir kişinin konutunda uygulanamaz.

KORUMA TEDBİRLERİ NEDENİYLE TAZMİNAT

Suç soruşturması veya kovuşturması sırasında;

- a) Kanunlarda belirtilen koşullar dışında yakalanan, tutuklanan veya tutukluluğunun devamına karar verilen,
- b) Kanuni gözaltı süresi içinde hakim önüne çıkarılmayan,
- c) Kanuni hakları hatırlatılmadan veya hatırlatılan haklarından yararlandırılma isteği yerine getirilmeden tutuklanan,
- d) Kanuna uygun olarak tutuklandığı halde makul sürede yargılama mercii huzuruna çıkarılmayan ve bu süre içinde hakkında hüküm verilmeyen,
- e) Kanuna uygun olarak yakalandıktan veya tutuklandıktan sonra haklarında kovuşturmayla yer olmadığına veya beraatlerine karar verilen,
- f) Mahkûm olup da gözaltı ve tutuklulukta geçirdiği süreleri, hükümlülük sürelerinden fazla olan veya işlediği suç için kanunda öngörülen cezanın sadece para cezası olması nedeniyle zorunlu olarak bu ceza ile cezalandırılan,
- g) Yakalama veya tutuklama nedenleri ve haklarındaki suçlamalar kendilerine, yazıyla veya bunun hemen olanaklı bulunmadığı hallerde sözle açıklanmayan,
- h) Yakalanmaları veya tutuklanmaları yakınlarına bildirilmeyen,
- i) Hakkındaki arama kararı ölçsüz bir şekilde gerçekleştirilen,
- j) Eşyasına veya diğer malvarlığı değerlerine, koşulları oluşmadığı halde elkonulan veya korunması için gerekli tedbirler alınmayan ya da eşyası veya diğer malvarlığı değerleri amaç dışı kullanılan veya zamanında geri verilmeyen,
- k) Yakalama veya tutuklama işlemine karşı Kanunda öngörülen başvuru imkanlarından yararlandırılmayan

Kişiler, maddi ve manevi her türlü zararlarını, Devletten isteyebilirler.

Tazminat istemi karar veya hükümlerin kesinleştiğinin ilgisine tebliğinden itibaren 3 ay ve herhalde karar veya hükümlerin kesinleşme tarihini izleyen 1 yıl içinde yapılmalıdır.

İstem, zarara uğrayanın oturduğu yer **ağır ceza mahkemesinde** ve eğer o yer ağır ceza mahkemesi tazminat konusu işlemle ilişkili ise başka ağır ceza mahkemesinde karara bağlanır.

Tazminat konusundaki ağır ceza mahkemesinin kararına karşı istemde bulunan, savcı veya Hazine temsilcisi, **istinaf** yoluna başvurabilir. (inceleme öncelikle ve ivedilikle yapılır).

Devlet, ödediği tazminattan dolayı, koruma tedbiriyle ilgili olarak görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle görevini kötüye kullanan kamu görevlilerine rücu eder.

İftira konusunu oluşturan suç veya yalan tanıklık nedeniyle gözaltına alınma ve tutuklama halinde; Devlet, iftira eden veya yalan tanıklıkta bulunan kişiye de rücu eder.

* Tazminat isteyemeyecek kişiler

Kanuna uygun olarak yakalanan veya tutuklanan kişilerden aşağıda belirtilenler tazminat isteyemezler:

- 1) Tazminata hak kazanmadığı halde, sonradan yürürlüğe giren ve lehte düzenlemeler getiren kanun gereği, durumları tazminat istemeye uygun hale dönüşenler.
- 2) Genel veya özel af, şikayetten vazgeçme, uzlaşma gibi nedenlerle hakkında kovuşturmayla yer olmadığına veya davanın düşmesine karar verilen veya kamu davası geçici olarak durdurulan veya kamu davası ertelenen veya düşürülenler.
- 3) Kusur yeteneğinin bulunmaması nedeniyle hakkında ceza verilmesine yer olmadığına karar verilenler.
- 4) Adli makamlar huzurunda gerçek dışı beyanla suç işlediğini veya suça katıldığını bildirerek gözaltına alınmasına veya tutuklanmasına neden olanlar

XI. CEZA MUHALEMESİNİN EVRELERİ

A. SORUŞTURMA EVRESİ

Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreye “soruşturma evresi” denir. Soruşturma evresi *yazılıdır* (işlemler tutanağa bağlanır), *gizlidir*, *dağılıktır* ve *kamusal*dir. Soruşturma evresinin bir diğer özelliği *kurala bağlı olmayış*ıdır. Yani soruşturma, kovuşturmanın aksine, sıkı şekil kurallarına bağlı değildir. Örneğin şüphelilerin veya tanıkların ne zaman dinleneceğini soruşturma makamları takdir eder.

Suç şüphesini öğrenme ihbar, şikayet, suç duyurusu veya savcının suçu re’sen öğrenmesiyle başlar.

İhbar ve şikayet

- Suça ilişkin ihbar veya şikayet, Cumhuriyet Başsavcılığına veya kolluk makamlarına yapılabilir.
- Valilik veya kaymakamlığa ya da mahkemeye yapılan ihbar veya şikayet, ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir.
- Yurt dışında işlenip ülkede takibi gereken suçlar hakkında Türkiye'nin elçilik ve konsolosluklarına da ihbar veya şikayette bulunulabilir.
- Bir kamu görevinin yürütülmesiyle bağlantılı olarak işlendiği iddia edilen bir suç nedeniyle, ilgili kurum ve kuruluş idaresine yapılan ihbar veya şikayet, gecikmeksizin ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir.
- İhbar veya şikayet yazılı veya tutanağa geçirilmek üzere *sözlü olarak yapılabilir*.
- Yürütülen soruşturma sonucunda kovuşturma evresine geçildikten sonra suçun şikayete bağlı olduğunun anlaşılması halinde; mağdur açıkça şikayetten vazgeçmediği takdirde, yargılamaya devam olunur²⁷.

Soruşturma işlemleri bizzat savcılık tarafından veya savcılık adına adli kolluk (polis, jandarma, gümrük muhafaza görevlileri ve sahil güvenlik görevlileri) tarafından yapılır. Soruşturmayı yürütmek ve sonuç çıkarmak yetkisi savcılık makamına aittir. Soruşturma evresinde savcı tanık dinleyebilir, bilirkişi görevlendirebilir, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde keşif yapabilir, yer gösterme işlemi yapabilir. Savcı sadece sanık aleyhine değil *sanık lehine olan delilleri de toplar*.

Soruşturmanın sulh ceza hakimince yapılması (istisna): Suçüstü hali ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, Cumhuriyet savcısına erişilemiyorsa veya olay genişliği itibarıyla Cumhuriyet savcısının iş gücünü aşıyorsa, *sulh ceza hakimi* de bütün soruşturma işlemlerini yapabilir (CMK m.163)²⁸.

Soruşturma evresinde hakim kararıyla yapılması gereken işlemler de sulh ceza hakimi tarafından yapılır. Örneğin soruşturma evresinde şüphelinin tutuklanmasına savcının istemi üzerine sulh ceza hakimi karar verir.

1. Kovuşturmayaya yer olmadığı (takipsizlik-kovuşturmama) kararı: Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hallerinde kovuşturmayaya yer olmadığına karar verir.

Kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verildikten sonra yeni delil meydana çıkmadıkça, aynı fiilden dolayı kamu davası açılmaz.

İtiraz: Suçtan zarar gören, bu karara karşı 15 gün içinde, savcının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesine *en yakın ağır ceza mahkemesine* itiraz edebilir.

Mahkeme istemi yerinde bulursa, Cumhuriyet savcısı iddianame düzenleyerek mahkemeye verir. Mahkeme, kararını vermek için soruşturmanın genişletilmesine gerek görür ise bu hususu açıkça belirtmek suretiyle, o yer sulh ceza hakimini görevlendirebilir.

İtiraz reddedilirse ve sonradan yeni delilin varlığı nedeniyle Cumhuriyet savcısı dava açmak isterse, aynı ağır ceza mahkemesinden bu hususta karar almalıdır.

Kovuşturmayaya yer olmadığına dair kararın etkin soruşturma yapılmadan verildiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmesi üzerine, kararın kesinleşmesinden itibaren 3 ay içinde talep edilmesi halinde yeniden soruşturma açılır.

2. Kamu davasının açılması: Soruşturma evresi sonunda toplanan deliller, suçun işlendiği hususunda *yeterli şüphe* oluşturuyorsa; Cumhuriyet savcısı, bir iddianame düzenler.

İddianamenin iadesi: Mahkeme, iddianamenin ve soruşturma evrakının kendisine verildiği tarihten itibaren 15 gün içinde soruşturma evresine ilişkin bütün belgeler incelendikten sonra, iddianamenin kabulüne veya iadesine karar verir.

²⁷ Örneğin savcılık hırsızlık suçundan soruşturma yürüterek dava açmış, ancak kovuşturma evresinde suçun hukuki niteliği değişmiş ve mahkeme fiilin aslında hırsızlık değil, güveni kötüye kullanma olduğu kanaatine varmıştır. Bu durumda 6 aylık şikayet süresi geçmiş olsa bile, mahkeme yargılamaya devam eder.

²⁸ Kural olarak soruşturma evresinde sulh ceza hakimi tutuklama ve adli kontrol kararını RE'SEN (savcının talebi olmadan) veremez. Ancak CMK m.163'deki istisnaya dayalı olarak sulh ceza hakiminin savcının yerine soruşturmayı yaptığı hallerde, sulh ceza hakimi tutuklama ve adli kontrol kararını RE'SEN verebilecektir.

İnceleme sonunda mahkeme;

- a) Unsurları (CMK m.170)²⁹ eksik olarak düzenlenen,
- b) Suçun sübûtuna (ispatına) etki edeceği mutlak sayılan mevcut bir delil toplanmadan düzenlenen³⁰,
- c) Önödemeye tabi olduğu soruşturma dosyasından açıkça anlaşılan işlerde önödeme usulü uygulanmaksızın düzenlenen,
- d) Uzlaşmaya tabi olduğu soruşturma dosyasından açıkça anlaşılan işlerde uzlaşma usulü uygulanmaksızın düzenlenen,

İddianamenin eksik veya hatalı yönlerini belirterek Cumhuriyet Başsavcılığına iadesine karar verir.

- 15 gün içinde iade edilmeyen iddianame kabul edilmiş sayılır.
- Suçun hukuki nitelendirilmesi sebebiyle iddianame iade edilemez³¹.
- İade kararına karşı *sadece* Cumhuriyet savcısı itiraz edebilir.

Cumhuriyet savcısı, iddianamenin iadesi üzerine, kararda gösterilen eksiklikleri tamamladıktan ve hatalı noktaları düzelttikten sonra, kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilmesini gerektiren bir durumun bulunmaması halinde, yeniden iddianame düzenleyerek dosyayı mahkemeye gönderir. İlk kararda belirtilmeyen sebeplere dayanılarak yeniden iddianamenin iadesi yoluna gidilemez.

Mahkemenin iddianameyi kabul etmesi halinde kamu davası açılmış olur ve kovuşturma evresi başlar.

3. Kamu davasını açmada takdir yetkisi:

a. Cezayı kaldıran etkin pişmanlık ve şahsi cezasızlık halleri: Cezayı kaldıran etkin pişmanlık ya da şahsi cezasızlık sebebinin varlığı halinde, Cumhuriyet savcısı kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verebilir. Cumhuriyet savcısının bu şekilde takdir yetkisini kullanarak verdiği kovuşturmayaya yer olmadığı kararına *itiraz edilemez* (CMK m.173/5).

b. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi: Aşağıdaki koşulların birlikte gerçekleşmesi halinde, yeterli şüphenin varlığına rağmen, savcı kamu davasının açılmasının 5 yıl süreyle ertelenmesine karar verebilir:

- » Suçun takibi şikayete bağlı olmalıdır.
- » Suçun cezasının üst sınırı 1 yıl veya daha az süreli hapis cezası olmalıdır.
- » Şüphelinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı hapis cezası ile mahkûm olmaması gerekir.
- » Yapılan soruşturma, erteleme halinde şüphelinin suç işlemekten çekineceği kanaatini vermelidir.
- » Kamu davası açılmasının ertelenmesinin, şüpheli ve toplum açısından kamu davası açılmasından daha yararlı olmalıdır.
- » Mağdurun veya kamunun uğradığı zarar, iade veya tazmin suretiyle giderilmelidir.

Erteleme süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmediği takdirde, kovuşturmayaya yer olmadığına karar verilir. Erteleme süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmesi halinde kamu davası açılır. Erteleme süresince zamanaşımı işlemeyiz.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesine ilişkin kararlar, bunlara mahsus bir sisteme kaydedilir. Bu kayıtlar, ancak bir soruşturma veya kovuşturmayla bağlantılı olarak Cumhuriyet savcısı, hakim veya mahkeme tarafından istenmesi halinde, yukarıda belirtilen amaç için kullanılabilir.

İtiraz: Suçtan zarar gören kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararına karşı *15 gün içinde*, savcının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesine *en yakın ağır ceza mahkemesine* itiraz edebilir.

Yukarıda belirtilen durum dışında, soruşturma evresinde uzlaşma halinde de kamu davasının ertelenmesi kararı verilmesi mümkündür (şüphelinin edimini defaten yerine getirmemesi).

²⁹ Görevli ve yetkili mahkemeye hitaben düzenlenen iddianamede; a) Şüphelinin kimliği, b) Müdafii, c) Maktul, mağdur veya suçtan zarar görenin kimliği, d) Mağdurun veya suçtan zarar görenin vekili veya kanuni temsilcisi, e) Açıklanmasında sakınca yoksa ihbarda bulunan kişinin kimliği, f) Şikayette bulunan kişinin kimliği, g) Şikayetin yapıldığı tarih, h) Yüklenen suç ve uygulanması gereken kanun maddeleri, i) Yüklenen suçun işlendiği yer, tarih ve zaman dilimi, j) **Suçun delilleri**, k) Şüphelinin tutuklu olup olmadığı; tutuklanmış ise, gözaltına alma ve tutuklama tarihleri ile bunların süreleri gösterilir. İddianamede, yüklenen suçu oluşturan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır. İddianamenin sonuç kısmında, şüphelinin sadece aleyhine olan hususlar değil, lehine olan hususlar da ileri sürülür; ayrıca işlenen suç dolayısıyla kanunda öngörülen ceza ve güvenlik tedbirlerinden hangilerine hükmedilmesinin istendiği belirtilir. (CMK m.170).

³⁰ Yani, suçun ispatına etki edeceği kesin olan ve savcı tarafından ulaştırılması mümkün olan bir delillin toplanmaması iddianamenin iadesi nedenidir.

³¹ Örneğin savcı tehdit suçundan iddianame düzenledikten sonra, mahkeme fiilin tehdit değil de hakaret suçunu oluşturduğunu ileri sürerek iddianameyi iade edemez. Mahkeme, fiilin nitelendirilmesinde iddia ve savunmalarla bağlı değildir. Savcı tehdit suçundan iddianame düzenlese bile, mahkeme bunu hakaret olarak değerlendirip hakaret suçundan hüküm kurabilir.

B. KOVUŞTURMA EVRESİ

İddianamenin kabulüyle, kamu davası açılmış olur ve kovuşturma evresi başlar. Kovuşturma evresinin başlamasıyla şüpheli, “sanık” sıfatını kazanır. Bu evrede mahkeme duruşma günü belirler ve iddianame, çağrı kağıdı ile birlikte sanığa tebliğ olunur. Çağrı kağıdının tebliğiyle duruşma günü arasında en az **1 hafta** süre bulunması gerekir³².

Hakkında tutuklama kararı verilmesi veya yakalama emri düzenlenmesi için yeterli nedenler bulunan veya çağrıldığı halde gelmeyen şüpheli veya sanığın zorla getirilmesine karar verilebilir. Çağrıya rağmen gelmeyen tanık, bilirkişi, mağdur ve şikayetçi ile ilgili olarak da zorla getirme kararı verilebilir.

* Duruşmada hazır bulunacaklar

Aşağıdaki kişilerin duruşmada mutlaka bulunması gerekir:

- 1) Hakim(ler)
- 2) Cumhuriyet savcısı
- 3) Zabıt katibi
- 4) Kanunun zorunlu müdafiliği kabul ettiği hallerde müdafî

- Sulh ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısı bulunmaz.
- Bir oturumda bitmeyecek davada, herhangi bir nedenle bulunamayacak üyenin yerine geçmek ve oya katılmak üzere yedek üye bulundurulabilir.
- Kovuşturma evresinde birden çok savcı veya avukat duruşmaya katılabilir.

* Duruşmanın özellikleri

Sözlülük: Deliller sözlü olarak tartışılır.

Doğrudan doğrualık: Hakim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir (CMK m.217).

Kesintisizlik: Duruşmaya, kural olarak ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilir. İstisna: Zorunlu hallerde davanın makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilebilir (CMK m.190/1).

Alenilik (Açıklık): Duruşma kural olarak herkese açıktır. Ancak bu kuralın istisnaları vardır.

İhtiyari kapalılık: Genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde, mahkeme duruşmanın bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına karar verebilir.

Duruşmanın kapalı yapılması konusundaki gerekçeli karar ile hüküm açık duruşmada açıklanır.

Zorunlu kapalılık: Sanık, 18 yaşını doldurmamış ise duruşma kapalı yapılır; hüküm de kapalı duruşmada açıklanır.

Kapalı duruşmada mahkeme, bazı kişilerin hazır bulunmasına izin verebilir.

Yayın yasağı: Kapalı duruşmanın içeriği hiçbir iletişim aracıyla yayımlanamaz.

Açık duruşmanın içeriği, *milli güvenliğe* veya *genel ahlaka* veya *kişilerin saygınlık, onur ve haklarına* dokunacak veya *suç işlemeye kışkırtacak* nitelikte ise; mahkeme, bunları önlemek amacı ile ve gerektiği ölçüde duruşmanın içeriğinin kısmen veya tamamen yayımlanmasını yasaklar ve kararını açık duruşmada açıklar.

*Duruşmanın başlaması

Sanığın ve müdafinin hazır bulunup bulunmadığı, çağrılmış tanık ve bilirkişilerin gelip gelmedikleri saptanarak duruşmaya başlanır. Sanık, duruşmaya bağımsız olarak alınır. Mahkeme başkanı veya hakim, duruşmanın başladığını, iddianamenin kabulü kararını okuyarak açıklar. Tanıklar duruşma salonundan dışarı çıkarılırlar. Duruşmada, sırasıyla;

- a) Sanığın açık kimliği saptanır, kişisel ve ekonomik durumu hakkında kendisinden bilgi alınır,
- b) İddianame veya iddianame yerine geçen belge okunur,
- c) Sanığa, hakları bildirilir,
- d) Sanık açıklamada bulunmaya hazır olduğunu bildirdiğinde, sorgusu yapılır.

³² Bu süreye uyulmıyorsa sanık duruşmaya ara verilmesini isteyebilir. Ayrıca bu hakkı kendisine hatırlatılır (CMK m.190/2). (koruyucu süre)

* Duruşmanın düzen ve disiplini

Duruşmanın düzeni, mahkeme başkanı veya hakim tarafından sağlanır. Mahkeme başkanı veya hakim, duruşmanın düzenini bozan kişinin, savunma hakkının kullanılmasını engellemek koşuluyla salondan çıkarılmasını emreder. Kişi dışarı çıkarılması sırasında direnç gösterir veya karışıklıklara neden olursa yakalanır ve hakim veya mahkeme tarafından, verilecek bir kararla 4 güne kadar disiplin hapsine konulabilir. Ancak avukatlar ve çocuklar hakkında disiplin hapsi uygulanmaz.

Duruşma sırasında bir suç işlenirse, mahkeme bu hususta tutanak düzenler ve yetkili makama gönderir; gerek görürse failin tutuklanmasına da karar verebilir.

* Sanığın hazır bulunması

Kural olarak hazır bulunmayan sanık hakkında duruşma yapılmaz. Mahkeme, sanığın hazır bulunmasına ve zorla getirme kararı veya yakalama emriyle getirilmesine her zaman karar verebilir.

Ancak aşağıdaki hallerde sanığın yokluğunda duruşma yapılabilir³³. (Sanık hazır bulunmasa da müdafii bütün oturumlarda hazır bulunmak yetkisine sahiptir).

1) **Suçun sadece adli para cezası veya müsadereyi gerektirmesi:** Suç, yalnız veya birlikte adli para cezasını veya müsadereyi gerektirmekte ise; sanık gelmese bile duruşma yapılabilir. Bu gibi hallerde sanığa gönderilecek davetiyede gelmese de duruşmanın yapılacağı yazılır.

2) **Mahkûmiyet dışında bir karar verilmesi:** Sanık hakkında, toplanan delillere göre mahkûmiyet dışında bir karar verilmesi gerektiği kanısına varılırsa, sorgusu yapılmamış olsa da dava yokluğunda bitirilebilir.

3) **Sorgusu yapılmış sanığın savunması:** Duruşmaya geldikten sonra, sanık savunur veya ara vermeyi izleyen oturuma gelmezse, önceden *sorguya çekilmiş* ve artık hazır bulunmasına mahkemece gerek görülmezse, dava yokluğunda bitirilebilir.

4) **Duruşmanın disiplinini bozan sanığın dışarı çıkartılması:** Davranışları nedeniyle, hazır bulunmasının duruşmanın düzenli olarak yürütülmesini tehlikeye sokacağı anlaşıldığında sanık, duruşma salonundan çıkarılır. Mahkeme, sanığın duruşmada hazır bulunmasını dosyanın durumuna göre savunması bakımından zorunlu görmezse, oturumu yokluğunda sürdürür ve bitirir. Ancak, sanığın müdafii yoksa, mahkeme barodan bir müdafii görevlendirilmesini ister. Oturuma yeniden alınmasına karar verilen sanığa, yokluğunda yapılan işlemler açıklanır.

5) **Tanık veya suç ortaklarının dinlenmesi sırasında sanığın dışarı çıkartılması:** Sanığın yüzüne karşı suç ortaklarından birinin veya bir tanığın gerçeği söylemeyeceğinden endişe edilirse, mahkeme, sorgu ve dinleme sırasında o sanığın mahkeme salonundan çıkarılmasına karar verebilir.

6) **Sanığın bağışık tutulması:** *Sorgusu yapılmış* olan sanık veya bu hususta yetkili kıldığı müdafii isterse, mahkeme sanığı duruşmada hazır bulunmaktan bağışık tutabilir.

Hastalık veya disiplin önlemi gibi nedenlerle yargılamanın yapıldığı yargı çevresi dışındaki bir hastane veya tutukevine nakledilmiş olan sanığın, *sorgusu yapılmış* olmak koşuluyla, hazır bulundurulmasına gerek görülmeyen oturumlar için getirilmemesine mahkemece karar verilebilir.

7) **Sanığın istinabe yoluyla sorgusu:** Alt sınırı 5 yıldan az hapis cezasını gerektiren suçlarda, sanık istinabe suretiyle sorguya çekilebilir.

Yurt dışında bulunan sanığın, belirlenen duruşma tarihinde hazır bulunmasının zorluğu halinde, bu tarihten önce istinabe suretiyle sorgusu yapılabilir.

Eğer olanak varsa, sanık, görüntülü ve sesli iletişim tekniği yöntemi kullanılarak dinlenir.

8) **Sanığın kaçak olması:** Kaçak sanık hakkında kovuşturma yapılabilir.

³³ **Sanık hazır bulunmaksızın yapılan duruşmada eski hale getirme koşulu:** Duruşma, sanık hazır bulunmaksızın yapılsa, mahkemenin karar ve işlemlerinin kendisine tebliği tarihinden itibaren *bir hafta* içinde, sürenin geçmesinden doğan sonuçları gidermek için sanık, kanuni nedenlere dayanarak, mahkemenin o karar ve işlemleri hakkında eski hale getirme isteminde bulunabilir. Ancak, sanık kendi istemi üzerine duruşmadan bağışık tutulmuş veya müdafii aracılığıyla temsil edilmek yetkisini kullanmış olursa artık eski hale getirme isteminde bulunamaz.

*** Doğrudan soru yöneltme**

Aşağıdaki kişiler sanığa, katılana, tanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya çağırılmış diğer kişilere, duruşma disiplinine uygun olarak *doğrudan* soru yöneltebilirler:

- 1) Cumhuriyet savcısı
- 2) Müdafî
- 3) Vekil sıfatıyla duruşmaya katılan avukat (Katılanın vekili)
- 4) Kurul halinde çalışan mahkemelerde, kurulu oluşturan hakimler

Sanık ve katılan da mahkeme başkanı veya hakim aracılığı ile soru yöneltebilir. Yöneltilen soruya itiraz edildiğinde sorunun yöneltilmesinin gerekip gerekmediğine, mahkeme başkanı karar verir. Gerekğinde ilgililer yeniden soru sorabilir.

*** Duruşmada okunması zorunlu belge ve tutanaklar**

- 1) Naip veya istinabe yoluyla sorgusu yapılan sanığa ait sorgu tutanakları
- 2) Naip veya istinabe yoluyla dinlenen tanığın ifade tutanakları
- 3) Muayene ve keşif tutanakları gibi delil olarak kullanılacak belgeler ve diğer yazılar
- 4) Adli sicil özetleri ve sanığın kişisel ve ekonomik durumuna ilişkin bilgilerin yer aldığı belgeler

*** Duruşmada okunmayacak belgeler**

- Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir. Daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunması dinleme yerine geçmez.
- Tanıklıktan çekinebilecek olan kişi, duruşmada tanıklıktan çekindiğinde, önceki ifadesine ilişkin tutanak okunamaz.

*** Duruşmada okunmasıyla yetinilebilecek belgeler**

- 1) Tanık veya sanığın suç ortağı ölmüş veya akıl hastalığına tutulmuş olur veya bulunduğu yer öğrenilemezse
- 2) Tanık veya sanığın suç ortağının duruşmada hazır bulunması, hastalık, malullük veya giderilmesi olanağı bulunmayan başka bir nedenle belli olmayan bir süre için olanaklı değilse
- 3) İfadesinin önem derecesi itibarıyla tanığın duruşmada hazır bulunması gerekli sayılmıyorsa

Bu kişilerin dinlenmesi yerine, daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanaklar ile kendilerinin yazmış olduğu belgeler okunabilir.

*** Bekletici sorun ve nisbi muhakeme**

Yüklenen suçun ispatı, ceza mahkemelerinden başka bir mahkemenin görev alanına giren bir sorunun çözümüne bağlı ise; ceza mahkemesi bu sorunla ilgili olarak da CMK hükümlerine göre karar verebilir. Ancak, bu sorunla ilgili olarak görevli mahkemede dava açılması veya açılmış davanın sonuçlanması ile ilgili olarak bekletici sorun kararı verebilir.

Bekletici sorun sayma veya nisbi muhakeme ihtiyaridir. Ancak bunun bazı istisnaları vardır:

Nisbi muhakeme zorunluluğu: Ceza mahkemesinde kovuşturma evresinde mağdur veya sanığın yaşının ceza hükümleri bakımından tespitiyle ilgili bir sorunla karşılaşılması halinde; mahkeme, ilgili kanunda belirlenen usule göre bu sorunu çözerek hükmünü verir.

Bekletici sorun sayma zorunluluğu: Ceza mahkemesi, olaya uygulanacak bir kanun hükmünü Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, bunu bekletici sorun sayarak Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı durdurur.

*** Delil ileri sürme**

Kovuşturma evresinin her aşamasında delil ileri sürülebilir. Ancak aşağıdaki hallerde ortaya konulması istenilen delil reddedilir:

- 1) Kanuna aykırı olarak elde edilmişse
- 2) İspat edilmek istenilen olayın karara etkisi yoksa
- 3) İstem sadece davayı uzatmak maksadıyla yapılmışsa

- Cumhuriyet savcısı ile sanık veya müdafii birlikte rıza gösterirlerse, tanığın dinlenmesinden veya başka herhangi bir delilin ortaya konulmasından vazgeçilebilir.
- Delilin ortaya konulması istemi, bunun veya ispat edilmek istenen olayın geç bildirilmiş olması nedeniyle reddedilemez.

* Duruşmanın sona ermesi ve hüküm

Duruşma sonucunda mahkeme vicdani kanaatine göre hüküm verir. Beraat, ceza verilmesine yer olmadığı, mahkûmiyet, güvenlik tedbirine hükmedilmesi, davanın reddi ve düşmesi kararı, hükümdür.

Beraat kararı: Aşağıdaki hallerde beraat kararı verilir:

- 1) Fiilin suç sayılmaması
- 2) Suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması
- 3) Failin kast veya taksirinin bulunmaması
- 4) Olayda bir hukuka uygunluk nedeninin bulunması
- 5) Suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması

Ceza verilmesine yer olmadığı kararı: Aşağıda yer alan sebeplerden dolayı ceza verilmemesi halinde, ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir:

- 1) Yaş küçüklüğü
 - 2) Akıl hastalığı
 - 3) Sağır ve dilsizlik
 - 4) Geçici nedenler
 - 5) Hukuka aykırı fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi
 - 6) **Zorunluluk hali**
 - 7) Cebir veya tehdit
 - 8) Meşru savunmada sınırın heyecan, korku ve telaş nedeniyle aşılması
 - 9) Kusurluluğu ortadan kaldıran hataya düşülmesi
 - 10) Etkin pişmanlık
 - 11) Şahsi cezasızlık sebebi
 - 12) Karşılıklı hakaret
 - 13) İşlenen fiilin haksızlık içeriğinin azlığı
- } Kusurluluğu
Kaldıran
Nedenler

Mahkûmiyet kararı: Yüklenen suçu işlediğinin **sabit** olması halinde, sanık hakkında mahkûmiyet kararı verilir.

Davanın reddi: Aynı fiil nedeniyle, aynı sanık için önceden verilmiş bir hüküm veya açılmış bir dava varsa davanın reddine karar verilir³⁴.

Düşme kararı: Düşme sebeplerinin varlığı (dava zamanaşımı, uzlaşma, önödeme, genel af gibi) ya da dava şartının gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması hallerinde, davanın düşmesine karar verilir.

Durma kararı: Dava şartının gerçekleşebileceği ihtimali varsa gerçekleşmesini beklemek üzere, durma kararı verilir. Örneğin sanık kovuşturma evresinde milletvekili seçilirse durma kararı verilir. Bu sanığın ileride tekrar milletvekili seçilememesi veya dokunulmazlığının kaldırılması halinde durma kararı kaldırılarak yargılamaya devam edilir. Durma kararı yargılamayı sona erdirmedüğinden **hüküm sayılmaz**. Bu karara **itiraz** edilebilir.

- Adli yargı **dışındaki** bir yargı merciine yönelik görevsizlik kararı kanun yolu bakımından hüküm sayılır³⁵.

- Derhal beraat kararı verilebilecek hallerde durma, düşme veya ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilemez. Örneğin mahkeme sanığın hem masum olduğunu, hem de milletvekili seçildiğini tespit etmişse, durma değil beraat kararı vermelidir.

³⁴ **Non bis in idem ilkesi:** Sanık aynı suçtan ikinci kez yargılanamaz.

³⁵ Adli yargı **içerisindeki** mahkemeler bakımından verilen görevsizlik kararının hüküm olmadığına dikkat edilmelidir. Görevsizlik kararının (kanun yolu bakımından) hüküm sayılabilmesi için bu kararın adli yargı **dışındaki** bir yargı merciine yönelik olması gerekir. Örneğin asliye ceza mahkemesi idare mahkemesinin (idari yargının) görevli olduğunu iddia ederek görevsizlik kararı vermişse, bu karara karşı (kanun yolu bakımından hüküm sayıldığı için) istinaf ve temyiz kanun yoluna başvurulabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi normal (adli yargı içerisindeki mahkemeler bakımından verilen) görevsizlik kararlarına karşı ise itiraz kanun yoluna gidilebilir. Örneğin asliye ceza mahkemesi, ağır ceza mahkemesinin görevli olduğunu iddia ederek görevsizlik kararı vermişse, bu karara karşı itiraz kanun yoluna başvurulabilir.

* **Hükümün açıklanmasının geri bırakılması:** Hükümün açıklanmasının geri bırakılması, kurulan hükümün sanık hakkında bir hukuki sonuç doğurmamasını ifade eder. Aşağıdaki şartların birlikte gerçekleşmesi halinde mahkeme hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verebilir:

- » Yargılama sonunda hükmolunan cezanın, 2 yıl veya daha az süreli hapis veya **adli para** cezası olması
- » Sanığın daha önce kasıtlı bir suçtan mahkûm olmamış bulunması
- » Sanığın yeniden suç işlemeyeceği hususunda mahkemede kanaatin oluşması.
- » Mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, iade veya tazmin suretiyle giderilmesi³⁶

Anayasa m.174'de koruma altına alınan inkılap kanunlarında yer alan suçlarda hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilemez.

Sanığın kabul etmemesi halinde, hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmez.

Açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilen hükümde, mahkûm olunan hapis cezası ertelenemez ve kısa süreli olması halinde seçenek yaptırımlara çevrilemez.

Hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararının verilmesi halinde sanık, 5 yıl süreyle denetim süresine tabi tutulur³⁷. Denetim süresi içinde dava zamanaşımı durur.

Denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlemesi veya denetimli serbestlik tedbirine ilişkin yükümlülükler aykırı davranması halinde, mahkeme hükmü açıklar. Ancak mahkeme, kendisine yüklenen yükümlülükleri yerine getiremeyen sanığın durumunu değerlendirerek yeni bir mahkûmiyet hükmü de kurabilir.

Denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlenmediği ve yükümlülükler uygun davranıldığı takdirde, açıklanması geri bırakılan hüküm ortadan kaldırılarak, *davanın düşmesi* kararı verilir.

Hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararı, bunlara mahsus bir sisteme kaydedilir. Bu kayıtlar, ancak bir soruşturma veya kovuşturmayla bağlantılı olarak Cumhuriyet savcısı, hakim veya mahkeme tarafından istenmesi halinde, yukarıda belirtilen amaç için kullanılabilir.

Hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararına karşı *itiraz yoluna başvurulabilir*.

Yukarıda belirtilen durum dışında, kovuşturma evresinde uzlaşma halinde de hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmesi mümkündür (sanığın edimini defaten yerine getirmemesi).

*Oy verme ve oyların toplanması

Mahkemece karar ve hükümler oybirliği veya oyçokluğuyla verilir. Mahkeme başkanı, kıdemsiz üyeden başlayarak oyları ayrı ayrı toplar ve en sonra kendi oyunu verir. Başkan ve üyeler oylamaya katılmaktan çekinemez.

Oylar dağılırsa sanığın en çok aleyhine olan oy, çoğunluk meydana gelinceye kadar kendisine daha yakın olan oya eklenir.

***Suçun niteliğinin değişmesi:** Hüküm, ancak iddianamede unsurları gösterilen suça ilişkin *fiil* ve *faili* hakkında verilir. Ancak kovuşturma sırasında suçun hukuki niteliği değişirse mahkeme, sanık veya müdafiiine ek savunma hakkı vererek **yargılamaya devam eder**. Sanık veya müdafii istemde bulunursa ek savunma için süre verilir.

* Mağdur ile şikayetçinin hakları

a) Soruşturma evresinde;

- Delillerin toplanmasını isteme
- Soruşturmanın gizlilik ve amacını bozmamak koşuluyla Cumhuriyet savcısından belge örneği isteme
- Vekili yoksa, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı 5 yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine bir avukat görevlendirilmesini isteme
- Vekili aracılığı ile soruşturma belgelerini ve elkonulan ve muhafazaya alınan eşyayı inceletme
- Kovuşturmayla yer olmadığı kararına itiraz etme

³⁶ Bu koşulu derhal yerine getiremediği takdirde; sanık hakkında verdiği zararı denetim süresince aylık taksitler halinde ödemek suretiyle tamamen gidermesi koşuluyla da hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilebilir.

³⁷ 5 yıllık denetim süresi içinde 1 yıldan fazla olmamak üzere mahkemenin belirleyeceği süreyle, sanığın denetimli serbestlik tedbiri olarak; a) Bir meslek veya sanat sahibi olmaması halinde, meslek veya sanat sahibi olmasını sağlamak amacıyla bir eğitim programına devam etmesine, b) Bir meslek veya sanat sahibi olması halinde, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında ücret karşılığında çalıştırılmasına, c) Belli yerlere gitmekten yasaklanmasına, belli yerlere devam etmek hususunda yükümlü kılınmasına ya da takdir edilecek başka yükümlülüğü yerine getirmesine, karar verilebilir.

b) Kovuşturma evresinde;

- Duruşmadan haberdar edilme
 - Kamu davasına katılma
 - Tutanak ve belgelerden örnek isteme
 - Tanıkların davetini isteme
 - Vekili yoksa, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı 5 yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine bir avukat görevlendirilmesini isteme
 - Davaya katılmış olma koşuluyla davayı sonuçlandıran kararlara karşı kanun yollarına başvurma
- Mağdur, çocuk, sağır veya dilsiz ya da isteğini ifade edemeyecek derecede malul olur ve bir vekili de bulunmazsa, soruşturma ve kovuşturmada istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilir.

***Kamu davasına katılma (müdahil olma)**

Mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar, ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında *hüküm verilinceye kadar* şikayetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler.

Kanun yolu muhakemesinde davaya katılma isteğinde bulunulamaz. Ancak, ilk derece mahkemesinde ileri sürülüp reddolunan veya karara bağlanmayan katılma istekleri, kanun yolu başvurusunda açıkça belirtilmişse incelenip karara bağlanır.

Katılma istemi mahkemeye dilekçe verme veya tutanağa geçirilmek suretiyle *sözlü* yapılabilir. Bu istem üzerine mahkeme Cumhuriyet savcısının, sanık ve varsa müdafinin dinlenmesinden sonra katılmanın uygun olup olmadığına karar verir³⁸.

Katılmadan önce verilmiş olan kararlar katılana tebliğ edilmez. Ancak savcı için süre geçmemişse katılan bunlara itiraz edebilir.

Katılan, vazgeçerse veya ölürse katılma hükümsüz kalır. Ancak mirasçılar, katılanın haklarını takip etmek üzere davaya katılabilirler.

Katılanın (müdahilin) bazı hakları:

Avukat görevlendirilmesi: Mağdur veya suçtan zarar gören, davaya katıldığında, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı 5 yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda mahkemeden istemesi halinde, baro tarafından bir avukat (vekil) görevlendirilir. Mağdur veya suçtan zarar görenin çocuk, sağır ve dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede akıl hastası olması halinde avukat görevlendirilmesi için istem aranmaz.

Kanun yollarına başvurma: Katılan, Cumhuriyet savcısına bağlı olmaksızın kanun yollarına başvurabilir. Karar, katılanın başvurusu üzerine bozulursa, Cumhuriyet savcısı işi yeniden takip eder.

Hakimin reddini isteme

Bilirkişinin reddini isteme

Alınacak kararlara karşı görüş bildirme

Mahkeme başkanı veya hakim aracılığıyla tanığa, sanığa, bilirkişiye soru sorma.

XII. ÖZEL YARGILAMA USULLERİ

A. GAİPLERİN YARGILANMASI

Bulunduğu yer bilinmeyen veya yurt dışında bulunup da yetkili mahkeme önüne getirilemeyen veya getirilmesi uygun bulunmayan sanık *gaip* sayılır.

Gaip hakkında duruşma açılmaz; mahkeme, delillerin ele geçirilmesi veya korunması amacıyla gerekli işlemleri yapar.

Bu işlemler naip hakim veya istinabe olunan mahkeme aracılığıyla da yapılabilir.

Bu işlemler sırasında sanığın müdafii veya kanuni temsilcisi veya eşi hazır bulunabilir. Gerektiğinde, mahkemece barodan bir müdafii görevlendirilmesi istenir.

³⁸ Sulh ceza mahkemesinde açılmış olan davalarda katılma hususunda Cumhuriyet savcısının görüşü alınmaz.

Gaibe ihtar: Adresi bilinmeyen gaibe, mahkeme önüne gelmesi veya adresini bildirmesi hususları uygun bir iletişim aracıyla ihtar edilir.

Güvence belgesi: Mahkeme, gaip olan sanık hakkında duruşmaya gelmesi halinde tutuklanmayacağı hususunda bir güvence belgesi verebilir ve bu güvence koşullara bağlanabilir. Sanık, hapis cezası ile mahkûm olur veya kaçmak hazırlığında bulunur veya güvence belgesinin bağlı olduğu koşullara uymazsa belgenin hükmü kalmaz.

B. KAÇAKLARIN YARGILANMASI

Hakkındaki kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye *kaçak* denir. Sanık hakkında sadece CMK m.248/2’de belirtilen suçlardan dolayı kaçaklık kararı verilebilir.

Sanığın, yetkili mahkemece usulüne göre yapılan tebligata uymamasından dolayı verilen zorla getirilme kararı da yerine getirilemez ise, mahkeme;

a) Çağrının bir gazete ile sanığın bilinen konutunun kapısına asılmak suretiyle ilanına karar verir; ilanlarda 15 gün içinde gelmezse hakkında zorlama amaçlı elkoyma tedbiri uygulanabileceği bildirilir,

b) 15 gün içinde başvurmayan sanığın kaçak olduğuna karar verir.

Kaçak sanık hakkında kovuşturma yapılabilir. Ancak, daha önce sorgusu yapılmamış ise, mahkûmiyet kararı verilemez.

Duruşma yapılan hallerde kaçak sanığın müdafii yoksa, (zorunlu) müdafii görevlendirilir.

Zorlama amaçlı elkoyma: Kaçak sanığın duruşmaya gelmesini sağlamak amacıyla Türkiye’de bulunan mallarına, hak ve alacaklarına amaçla orantılı olarak mahkeme kararıyla elkonulabilir ve gerektiğinde idaresi için kayyım atanır. Elkoyma ve kayyım atama kararı müdafiiye bildirilir. Bu tedbir sadece CMK 248/2’de belirtilen suçlar hakkında uygulanabilir. Kaçak yakalandığında veya kendiliğinden gelerek teslim olduğunda elkoymanın kaldırılmasına karar verilir. Zorlama amaçlı elkoyma kararına karşı *itiraz* yoluna başvurulabilir.

Teminat belgesi: Mahkeme, kaçak olan sanık hakkında duruşmaya gelmesi halinde tutuklanmayacağı hususunda bir güvence belgesi verebilir ve bu güvence koşullara bağlanabilir. Sanık, hapis cezası ile mahkûm olur veya kaçmak hazırlığında bulunur veya güvence belgesinin bağlı olduğu koşullara uymazsa belgenin hükmü kalmaz.

XIII. KANUN YOLLARI

Bir yargılama makamı tarafından verilen kararın başka bir yargılama makamı tarafından incelenmesine “kanun yolu” denir.

* **Kanun yoluna başvurma hakkı olanlar:**

- 1) Cumhuriyet savcısı
- 2) Şüpheli veya sanık
- 3) Katılan, katılma isteği karara bağlanmamış, reddedilmiş veya (duruşmadan haberdar edilmemiş olan ancak katılan sıfatını alabilecek surette suçtan zarar görmüş bulunanlar
- 4) Avukat (müdafii veya vekil)
- 5) Şüpheli veya sanığın yasal temsilcisi
- 6) Şüpheli veya **sanığın eşi**

Tutuklu bulunan şüpheli veya sanık, zabıt katibine veya tutuklu bulunduğu ceza infaz kurumu ve tutukevi müdürüne beyanda bulunmak suretiyle veya bu hususta bir dilekçe vererek kanun yollarına başvurabilir. Bu durumda Kanunda belirlenen süreler kesilmiş sayılır.

Cumhuriyet savcısı, sanık lehine olarak da kanun yollarına başvurabilir.

Cumhuriyet savcısı tarafından aleyhine kanun yoluna gidilen karar, sanık lehine bozulabilir veya değiştirilebilir. Cumhuriyet savcısı, kanun yoluna sanık lehine başvurduğunda, yeniden verilen hüküm önceki hükümde tayin edilmiş olan cezadan daha ağır bir cezayı içerebilir.

* **Kanun yolunun belirlenmesinde yanılma:** Kabul edilebilir bir başvuruda kanun yolunun veya merciin belirlenmesinde yanılma, başvuranın haklarını ortadan kaldırmaz. Bu halde başvurunun yapıldığı merci, başvuruyu derhal görevli ve yetkili olan mercie gönderir.

* Başvurudan vazgeçilmesi ve etkisi:

Kanun yoluna başvurulduktan sonra bundan vazgeçilmesi, mercii tarafından karar verilinceye kadar geçerlidir. Ancak, **Cumhuriyet savcısı sanık lehine yaptığı başvurudan onun rızası olmaksızın vazgeçemez.**

Müdafii veya vekilin başvurudan vazgeçebilmesi, vekaletnamede bu hususta özel yetkili kılınmış olması koşuluna bağlıdır.

Çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz olduğu için kendisine zorunlu müdafii atanan şüpheli veya sanıklar yararına kanun yoluna başvurulduğunda veya başvuru kanun yolundan vazgeçildiğinde şüpheli veya sanık ile müdafii iradesi çelişirse müdafii iradesi geçerli sayılır.

A. OLAĞAN KANUN YOLLARI

Henüz kesinleşmemiş olan kararlara karşı gidilebilen kanun yollarına “olağan kanun yolları” denir. *İtiraz*, *istinaf* ve *temyiz* olağan kanun yollarıdır.

1. İtiraz: Hakim kararları³⁹ ile kanunun gösterdiği hallerde, mahkeme kararlarına⁴⁰ karşı itiraz yoluna gidilebilir. İtiraz ilgililerin kararı öğrendiği günden itibaren 7 gün içinde kararı veren mercie yapılır.

Kararına itiraz edilen hakim veya mahkeme, itirazı yerinde görürse kararını düzeltir; yerinde görmezse en çok 3 gün içinde, itirazı incelemeye yetkili olan mercie gönderir.

İtirazı incelemeye yetkili merciler aşağıda gösterilmiştir:

- a) Sulh ceza hakiminin kararlarına yapılan itirazların incelenmesi, yargı çevresinde bulundukları asliye ceza mahkemesi hakimine aittir.
- b) Sulh ceza işleri, asliye ceza hakimii tarafından görülüyorsa itirazı inceleme yetkisi ağır ceza işlerini gören mahkeme başkanına aittir.
- c) Asliye ceza mahkemesi hakimii tarafından verilen kararlara yapılacak itirazların incelenmesi, yargı çevresinde bulundukları ağır ceza mahkemesine ve bu mahkeme ile başkanı tarafından verilen kararlar hakkındaki itirazların incelenmesi, o yerde ağır ceza mahkemesinin birden çok dairesinin bulunması halinde, numara olarak kendisini izleyen daireye; son numaralı daire için birinci daireye; o yerde ağır ceza mahkemesinin tek dairesi varsa, en yakın ağır ceza mahkemesine aittir.
- d) Naip hakim kararlarına yapılacak itirazların incelenmesi, mensup oldukları ağır ceza mahkemesi başkanına, istinabe olunan mahkeme kararlarına karşı yukarıdaki bentlerde belirtilen esaslara göre bulundukları yerdeki mahkeme başkanı veya mahkemeye aittir.
- e) Bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin kararları ile Yargıtay ceza dairelerinin esas mahkeme olarak baktıkları davalarda verdikleri kararlara yapılan itirazlarda; üyenin kararını görevli olduğu dairenin başkanı, daire başkanı ile ceza dairesinin kararını numara itibarıyla izleyen ceza dairesi; son numaralı daire söz konusu ise birinci ceza dairesi inceler.

İtirazı inceleyecek merci, yazı ile cevap verebilmesi için itirazı, Cumhuriyet savcısı ve karşı tarafa bildirebilir. Mercii, inceleme ve araştırma yapabileceği gibi gerekli gördüğünde bunların yapılmasını da emredebilir.

Tutuklama ve tutukluluğun devamı kararlarına itiraz üzerine Cumhuriyet savcısından *görüş alınması durumunda*, bu görüş şüpheli, sanık veya müdafiiye bildirilir. Şüpheli, sanık veya müdafii 3 gün içinde görüşünü bildirebilir.

İtiraz inceleyecek merci itiraz hakkında duruşma yapılmaksızın karar verir (kural olarak). Ancak, gerekli görüldüğünde Cumhuriyet savcısı ve sonra müdafii veya vekil dinlenir. İtiraz yerinde görülürse merci, aynı zamanda itiraz konusu hakkında da karar verir. Karar mümkün olan en kısa sürede verilir.

Mercii, itiraz üzerine verdiği kararları kesindir⁴¹; ancak ilk defa merci tarafından verilen tutuklama kararlarına karşı itiraz yoluna gidilebilir⁴².

İtirazın etkisi: İtiraz, kararın yerine getirilmesinin geri bırakılması sonucunu doğurmaz. Ancak, kararına itiraz edilen makam veya kararı inceleyecek merci, geri bırakılmasına karar verebilir.

Olağan kanun yollarına başvurabilenler dışında, bazen menfaati ihlal edilen tanık, bilirkişi ve diğer kişilerin de itiraz kanun yoluna başvurması mümkündür. (Örn: disiplin hapsine itiraz).

2. İstinaf: İlk derece mahkemelerinden verilen hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulabilir.

- 15 yıl ve daha fazla hapis cezalarına ilişkin hükümler, bölge adliye mahkemesince re'sen incelenir.

³⁹ Hakim reddi isteminin kabulüne, eski hale getirme isteminin kabulüne, itiraz üzerine verilen hakimlik makamının kararına karşı itiraz mümkün değildir.

⁴⁰ Örneğin görevsizlik, yetkisizlik, gözlem altına alma, tutuklama, adli kontrol, iddianamenin iadesi, istinaf veya temyiz başvurusunun kabul edilebilir olmadığı, hükmün açıklanmasının geri bırakılması, yargılamanın yenilenmesi isteminin kabul edilebilir olmadığı, eski hale getirme isteminin reddi kararları mahkeme kararları olduğu halde bunlara karşı itiraz yoluna gidilebileceği kanunda açıkça düzenlenmiştir.

⁴¹ Örneğin, sulh ceza hakiminin verdiği tutuklama kararına itiraz edilir ve bunun üzerine itiraz mercii (asliye ceza mahkemesi) itirazı haklı bularak şüpheliyi tahliye ederse veya itirazı haklı bulmayarak reddederse, bu kararlara itiraz edilemez (kesindir).

⁴² Örneğin, sulh ceza hakiminin verdiği tutuklama talebinin reddi kararına savcı itiraz eder ve bunun üzerine itiraz mercii (asliye ceza mahkemesi) itirazı haklı bularak şüpheliyi tutuklarsa, bu tutuklama kararına itiraz edilebilir (ağır ceza mahkemesine).

Ancak aşağıdaki hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulamaz:

- » Hapis cezasından çevrilen adli para cezaları hariç olmak üzere, sonuç olarak belirlenen 3000 TL dahil adli para cezasına mahkûmiyet hükümleri
- » Üst sınırı 500 günü geçmeyen adli para cezasını gerektiren suçlardan beraat hükümleri
- » Kanunlarda kesin olduğu yazılı bulunan hükümler

İstinaf başvurusunu bölge adliye mahkemesi inceler.

İstinaf yoluna ilgilinin kararı öğrenmesinden itibaren 7 gün içinde gidilebilir.

Süresi içinde yapılan istinaf başvurusu, hükmün kesinleşmesini engeller.

İstinaf yoluna sanık lehine başvurulmuşsa, yeniden verilen hüküm, önceki hükümle belirlenmiş olan cezadan daha ağır olamaz.

Bölge adliye mahkemesi karar ve hükümlerine karşı direnilemez.

İstinaf kanun yolunda hüküm, hem maddi olay yönünden hem de hukuki yönden incelenir.

Ön inceleme: İstinaf mahkemesi başvuru üzerine dosya üzerinden yapacağı ön inceleme ile üç şekilde karar verebilir:

- a) İlk derece mahkemesinin kararında usule veya esasa ilişkin herhangi bir hukuka aykırılığın bulunmadığını, delillerde veya işlemlerde herhangi bir eksiklik olmadığını, ispat bakımından değerlendirmenin yerinde olduğunu saptadığında istinaf başvurusunun esastan reddine (onama) karar verir.
- b) İlk derece mahkemesinin kararında kesin hukuka aykırılık nedeninin bulunması halinde hükmün bozulmasına ve dosyanın yeniden incelenmek ve hükmolünmek üzere hükmü bozulan ilk derece mahkemesine veya kendi yargı çevresinde uygun göreceği diğer bir ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verir.
- c) İlk derece mahkemesinin kararında kesin hukuka aykırılık nedeni dışında bir hukuka aykırılık nedeni bulunması halinde ilk derece mahkemesinin kararını kaldırarak davanın yeniden görülmesine ve duruşma hazırlığı işlemlerine başlanmasına karar verir. Bu durumda istinaf mahkemesi ilk derece mahkemesiymiş gibi bizzat davaya yeniden bakar.

Hukuka kesin aykırılık nedenleri: Başvuruda gösterilmese bile aşağıdaki hallerde hukuka kesin aykırılık var sayılır:

- a) Mahkemenin kanuna uygun olarak teşekkül etmemiş olması.
- b) Hakimlik görevini yapmaktan kanun gereğince yasaklanmış hakimin hükme katılması.
- c) Geçerli şüphe nedeniyle hakkında ret istemi öne sürülmüş olup da bu istem kabul olunduğu halde hakimin hükme katılması veya bu istemin kanuna aykırı olarak reddedilip hakimin hükme katılması.
- d) Mahkemenin kanuna aykırı olarak davaya bakmaya kendini görevli veya yetkili görmesi.
- e) Cumhuriyet savcısı veya duruşmada kanunen mutlaka hazır bulunması gereken diğer kişilerin yokluğunda duruşma yapılması.
- f) Duruşmalı olarak verilen hükümde açıklık kuralının ihlal edilmesi.
- g) Hükmün gerekçesiz olması.
- h) Hüküm için önemli olan hususlarda mahkeme kararı ile savunma hakkının sınırlandırılmış olması.
- i) Hükmün hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delile dayanması.

- Sanığın yararına olan hukuk kurallarına aykırılık, sanık aleyhine hükmün bozdurulması için Cumhuriyet savcısına bir hak vermez. Örneğin son sözün sanığa verilmemesi.

3. Temyiz: Bölge adliye (istinaf) mahkemesinin bozma dışında kalan hükümlerine karşı temyiz yoluna gidilebilir.

Bununla birlikte CMK ağır sayılmayan bazı suçlarla ilgili verilen hükümlere karşı temyiz yoluna gidilemeyeceğini de hükme bağlamıştır. Bunlar:

- a) İlk derece mahkemelerinden verilen 5 yıl veya daha az hapis cezaları ile miktarı ne olursa olsun adli para cezalarına karşı istinaf başvurusunun esastan reddine dair bölge adliye mahkemesi kararları,
- b) İlk derece mahkemelerinden verilen 5 yıl veya daha az hapis cezalarını artırmayan bölge adliye mahkemesi kararları,
- c) Sulh ceza mahkemesinin görevine giren suçlarla ilgili olarak ilk derece mahkemelerinden verilen hükümlere ilişkin her türlü bölge adliye mahkemesi kararları,
- d) Adli para cezasını gerektiren suçlarda ilk derece mahkemelerinden verilen hükümlere ilişkin suç niteliğini değiştirmeyen bölge adliye mahkemesi kararları,
- e) Sadece eşya veya kazanç müsadereğine veya bunlara yer olmadığına ilişkin ilk derece mahkemesi kararlarını değiştirmeyen bölge adliye mahkemesi kararları,

f) 10 yıl veya daha az hapis cezasını veya adli para cezasını gerektiren suçlardan, ilk derece mahkemesince verilen beraat kararları ile ilgili olarak bölge adliye mahkemesince verilen beraat kararları ile istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları,

g) Davanın düşmesine, ceza verilmesine yer olmadığına, güvenlik tedbirine ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak bölge adliye mahkemesince verilen davanın düşmesine, ceza verilmesine yer olmadığına, güvenlik tedbirine veya istinaf başvurusunun reddine dair kararlar,

h) Yukarıdaki bentlerde yer alan sınırlar içinde kalmak koşuluyla aynı hükümde, cezalardan ve kararlardan birden fazlasını içeren bölge adliye mahkemesi kararları.

Temyiz başvurusunu Yargıtay inceler. Temyiz, ancak hükmün hukuka aykırı olması nedenine dayanır. Temyizde hüküm sadece hukuki yönden incelenir.

Temyiz yoluna ilgilinin kararı öğrenmesinden itibaren 7 gün içinde gidilebilir.

Süresi içinde yapılan temyiz başvurusu, hükmün kesinleşmesini engeller.

Temyiz eden, hükmün neden dolayı bozulmasını istediğini temyiz başvurusunda göstermek zorundadır. Temyiz sebebi, ancak hükmün hukuki yönüne ilişkin olabilir.

Yargıtay, yalnız temyiz başvurusunda belirtilen hususları inceler. Ancak hukuka kesin aykırılık varsa bunları re'sen dikkate alır.

Temyizde duruşma yapılmaz. Ancak 10 yıl veya daha fazla hapis cezasına ilişkin hükümlerde, Yargıtay, istem üzerine veya re'sen duruşma yapar.

Temyiz sonucunda Yargıtay bozma, davanın esastan reddi (onama) veya bazı hallerde düzelterek onama (CMK m.303) kararı verir.

Hüküm, sanık lehine bozulmuşsa ve bu hususların temyiz isteminde bulunmamış olan diğer sanıklara da uygulanması olanağı varsa, bu sanıklar da temyiz isteminde bulunmuşçasına hükmün bozulmasından yararlanırlar.

Yargıtay'dan verilen bozma kararına bölge adliye veya ilk derece mahkemesinin direnme hakkı vardır. Ancak, direnme üzerine Yargıtay Ceza Genel Kuruluna verilen kararlara karşı direnilemez.

Hüküm yalnız sanık tarafından veya onun lehine Cumhuriyet savcısı veya sanığın yasal temsilcisi veya eşi tarafından temyiz edilmişse, yeniden verilen hüküm, önceki hükümle belirlenmiş olan cezadan daha ağır olamaz.

B. OLAĞANÜSTÜ KANUN YOLLARI

Kesinleşmiş kararlara karşı başvurulmuş kanun yollarına “olağanüstü kanun yolları” denir. Bir karar verildiği anda kesin olabileceği gibi, süresi içinde kanun yoluna başvurulmamış veya kanun yolunda onanmış olması sebebiyle de kesinleşmiş olabilir.

1. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının itirazı (Olağanüstü itiraz): Yargıtay ceza dairelerinin kararlarına karşı başvurulabilen kanun yoludur. Bu yola Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı re'sen veya istem üzerine başvurabilir. İtiraz *Yargıtay Ceza Genel Kuruluna* yapılır.

Başsavcı ilamın kendisine verildiği tarihten itibaren 30 gün içinde itiraz yoluna gidebilir. Sanığın lehine itirazda süre aranmaz.

İtiraz üzerine dosya, kararına itiraz edilen daireye gönderilir.

Daire, mümkün olan en kısa sürede itirazı inceler ve yerinde görürse kararını düzeltir; görmezse dosyayı Yargıtay Ceza Genel Kuruluna gönderir.

2. Kanun yararına bozma (Yazılı emir): İstinaf veya temyiz incelemesinden geçmeksizin kesinleşen karar veya hükümlerin Yargıtay tarafından bozulması için başvurulabilen kanun yoludur. Bu yola *Adalet Bakanlığının yazılı istemi üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı* başvurabilir. Hükümlünün cezasının kaldırılması veya daha az ceza verilmesi gerekçesiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının bu yola re'sen başvurabilmesi de mümkündür. Kanun yararına bozma istemini *Yargıtay'ın ceza dairesi* inceler.

Yargıtay ileri sürülen nedenleri yerinde görürse, karar veya hükmü kanun yararına bozar. Bozma kararına karşı direnilemez. Kanun yararına bozma kanun yolunda süre sınırlaması yoktur. Davanın esasını çözüp de mahkûmiyet dışındaki hükümlere ilişkin ise, aleyhte sonuç doğurmaz ve yeniden yargılamayı gerektirmez. Fakat davanın esasını çözmeyen kararlara karşı (düşme, davanın reddi) sanık aleyhine bu yola gidilebilir.

Hükümlünün cezasının kaldırılması gerekiyorsa cezanın kaldırılmasına, daha hafif bir cezanın verilmesi gerekiyorsa bu hafif cezaya Yargıtay ceza dairesi doğrudan hükmeder.

3. Yargılamanın yenilenmesi: Kesinleşen bir hükümle sonuçlanmış bir dava, kanunda yazılı hallerde yargılamanın yenilenmesi yoluyla tekrar görülür. Yargılamanın yenilenmesinde kural olarak süre sınırlaması yoktur. Yargılamanın yenilenmesi istemi hükmü veren mahkemeye yapılır. Bu mahkeme, istemin kabuledilebilir olup olmadığına, kabuledilebilir ise esaslı olup olmadığına duruşma yapmaksızın karar verir. Yargılamanın yenilenmesi isteminin kabuledilebilir olmadığına ilişkin karara karşı itiraz yoluna gidilebilir. Yine yargılamanın yenilenmesi isteminin esassız olmasından dolayı reddi kararına karşı itiraz yoluna gidilebilir. İstem kabuledilebilir ve esaslı kabul edilirse duruşma açılarak dava yeniden görülür.

Hükmün infaz edilmiş olması veya hükümlünün ölümü, yargılamanın yenilenmesi istemine engel olmaz. Ölenin eşi, üstsoyu, altsoyu, kardeşleri yargılamanın yenilenmesi isteminde bulunabilirler. Bu kişilerin yokluğu halinde Adalet Bakanı da yargılamanın yenilenmesi isteminde bulunabilir.

Yargılamanın yenilenmesi istemi hükmün infazını ertelemeyiz. Ancak mahkeme, infazın geri bırakılmasına veya durdurulmasına karar verebilir.

Yargılamanın yenilenmesi istemi hükümlünün lehine olarak yapılmışsa, yeniden verilecek hüküm önceki hükümle belirlenmiş olan cezadan daha ağır bir cezayı içeremez.

*** Hükümlü lehine yargılamanın yenilenmesi nedenleri**

- 1) **Sahte belge kullanılması:** Duruşmada kullanılan ve hükmü etkileyen bir belgenin sahteliği anlaşırsa.
- 2) **Yalan tanıklık veya bilirkişilik:** Yemin verilerek dinlenmiş olan bir tanık veya bilirkişinin hükmü etkileyecek biçimde hükümlü aleyhine kasıt veya ihmal ile gerçek dışı tanıklıkta bulunduğu veya oy verdiği anlaşırsa.
- 3) **Hakimin suç işlemesi:** Hükme katılmış olan hakimlerden biri, hükümlünün neden olduğu kusur dışında, aleyhine ceza kovuşturmasını veya bir ceza ile mahkûmiyetini gerektirecek biçimde görevlerini yapmada kusur etmiş ise.
- 4) **Hükümün dayanaksız kalması:** Ceza hükmü hukuk mahkemesinin bir hükmüne dayandırılmış olup da bu hüküm kesinleşmiş diğer bir hüküm ile ortadan kaldırılmış ise.
- 5) **Yeni olaylar veya yeni delillerin ortaya çıkması:** Yeni olaylar veya yeni deliller ortaya konulup da bunlar yalnız başına veya önceden sunulan delillerle birlikte göz önüne alındıklarında sanığın beraatini veya daha hafif bir cezayı içeren kanun hükmünün uygulanması ile mahkûm edilmesini gerektirecek nitelikte olursa.
- 6) **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararı:** Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu halde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren 1 yıl içinde istenebilir.

*** Sanık veya hükümlünün aleyhine yargılamanın yenilenmesi nedenleri**

- 1) **Sahte belge kullanılması:** Duruşmada sanığın veya hükümlünün lehine ileri sürülen ve hükme etkili olan bir belgenin sahteliği anlaşırsa.
- 2) **Hakimin suç işlemesi:** Hükme katılmış olan hakimlerden biri, aleyhine ceza kovuşturmasını veya bir ceza ile mahkûmiyetini gerektirecek nitelikte olarak görevlerini yapmada sanık veya hükümlü lehine kusur etmiş ise.
- 3) **Beraat eden sanığın hakim önünde suçu ikrarı:** Sanık beraat ettikten sonra suçla ilgili olarak hakim önünde güvenilebilir nitelikte ikrarda bulunmuşsa.

*** Yargılamanın yenilenmesinin kabul edilmeyeceği hal**

- 1) Kanunun aynı maddesinde yer almış sınır içinde olmak üzere cezanın değiştirilmesi amacıyla yargılamanın yenilenmesi kabul edilemez.
- 2) Hatanın giderilebilmesini sağlayacak başka bir yol varsa, yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilemez.

Not: Yeni Ceza Muhakemesi Kanununda karar düzeltme kanun yoluna yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

TOROSLU, Nevzat-FEYZİOĞLU, Metin; Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara 2008, Savaş Yayınevi.
ÜNVER, Yener-HAKERİ, Hakan; Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara 2010, Adalet Yayınevi.
CENTEL, Nur-ZAFER, Hamide; Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara 2008, Beta Yayınevi.